Bundel - Parallelsessie raadzaal van 9 februari 2023

1 Opening

2 I&O Integraal Huisvestingsplan onderwijs (IHP)

De gemeente is verantwoordelijk voor de onderwijshuisvesting voor het basisonderwijs, voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs. Het Integraal Huisvestingsplan 2023 – 2038 geeft een doorkijk tot 2038 naar de onderwijshuisvestingsopgave als geheel. En voor de komende vier jaar is de opgave binnen het IHP concreet gemaakt in het uitvoeringsplan 2023-2026.

230209 concept IHP Gorinchem 2023 2038.pdf

3 Sluiting

Afsluiting sessie en vervolgafspraken
Op 9 februari om 11.36 uur is een nieuwe versie van de presentatie geplaatst.

I&O sessie IHP 9-2-2023.pdf

Gemeente Gorinchem

CONCEPTVERSIE IHP 2023-2038

(versie 1.0)

Samenvatting

Voor u ligt het Integraal Huisvestingsplan Onderwijs (IHP) voor de periode 2023-2038. Dit IHP geeft kaders voor onderwijshuisvesting in Gorinchem. Dit kader helpt de gemeente en schoolbesturen in het maken van toekomstbestendige investeringsbeslissingen door rekening te houden met leerlingenprognoses, technische kwaliteit van de gebouwen (inclusief binnenklimaat), onderwijskundige argumenten, gebiedsgerichte strategieën en de betaalbaarheid van de exploitatie van de onderwijsgebouwen (verduurzaming). Een integrale aanpak zal leiden tot een haalbaar IHP-proces en een duurzaam toekomstbestendig scholenbestand.

Het IHP is een samenhangend lange termijnplan voor de huisvesting van de scholen voor primair, voortgezet en speciaal onderwijs in de gemeente Gorinchem. Het is gemaakt in overleg met schoolbesturen en schooldirecteuren. Kinderopvangorganisatie SKG heeft input gegeven. Daarnaast is gebruik gemaakt van twee richtinggevende onderwijsinhoudelijke documenten: GO2032[1] en de businesscase Innovatie- en afstudeercentrum[2], die mede door intensieve samenwerking met het onderwijsveld tot stand zijn gekomen. Mbo-onderwijs valt niet onder de verantwoordelijkheid van de gemeente. ROC Da Vinci College is wel partner in de campusontwikkeling in Gorinchem Noord en medeverantwoordelijk voor doorlopende leerlijnen binnen het onderwijs. Het IHP geeft kaders voor de gehele onderwijsbehoefte en is de opmaat voor een integrale strategieontwikkeling.

Aan het IHP is een uitvoeringsplan 2023-2026 gekoppeld. Dit plan bevat de huisvestingsprojecten die de komende vier jaar aan de orde komen. Elk project wordt uitgewerkt in een gebiedsgerichte businesscase. Uitgangspunten onderwijshuisvesting hierin zijn ‘Meer inclusief onderwijs’, ‘Binnenklimaat (Frisse scholen klasse B)’ en ‘Verduurzaming (ENG–Energie Neutraal Gebouw)’ (raadsbesluit juni 2021). Daarnaast worden ook mogelijke maatschappelijke functies in en om het schoolgebouw of scholengebied meegenomen met de ambitie tot bredere openstelling[3].

De gemeenteraad stelt het IHP vast als richtinggevend visiedocument inclusief het bijbehorende uitvoeringsplan. De vertaling van het IHP is uitgewerkt in uitvoeringsplannen die het college elke vier jaar, na overleg met schoolbesturen voor de komende periode vaststelt. Het college voert de uitvoeringsplannen uit, onder voorbehoud van goedkeuring van de financiële kaders door de raad.

Voor dit IHP is inzicht verkregen in prognoses van leerlingenaantallen en de technische staat van de onderwijsgebouwen in de vorm van een quickscan en een duurzaamheidsscan. Zo is een goed overzicht van de onderwijshuisvestingsportefeuille ontstaan op basis van (toekomstige) ruimtebehoefte, technische staat, duurzaamheid (in de vorm van exploitatie), binnenklimaat, veiligheid, uitstraling en onderwijskundige functionaliteit.

Vanuit de uitgangspunten op onderwijshuisvesting, landelijke en gemeentelijke doelstellingen op het gebied van duurzaamheid en het coalitieakkoord zijn de volgende beleidsdoelstellingen onderwijshuisvesting geformuleerd:

- Een schoolgebouw is een veilige, gezonde plek voor leerlingen en (onderwijs)personeel.
- Een schoolgebouw moet inclusief onderwijs mogelijk maken.
- Een schoolgebouw moet duurzaam zijn.
- Een schoolgebouw speelt waar mogelijk een bredere rol in de buurt of wijk.

[1] GO2032, Verbinden en vernieuwen met de kracht van Gorinchem, oktober 2017.
[2] Business case Innovatie en afstudeercentrum (IAC), april 2021.
[3] Voor Gorinchem! Coalitieakkoord Gorinchem 2022-2026, juli 2022.

CONCEPT

'De gemeente wil een maximaal innovatief, duurzaam en kansrijk onderwijsklimaat in Gorinchem faciliteren dat bijdraagt aan een meer inclusieve samenleving en het verhogen van de brede welvaart van de stad en de regio.'

Met deze doelstelling maakt de gemeente werk van inclusiever onderwijs en kansengelijkheid voor kinderen. Innovatief onderwijs sluit aan bij zowel de belevingswereld van leerlingen als de praktijk. De gemeente verbindt onderwijs en bedrijfsleven door (onderwijs)samenwerking te initiëren en te faciliteren. i_lab is hier een uitwerking van.

Met de genoemde beleidsdoelstellingen is een kostenconfigurator ingesteld. Vanuit de uitkomsten van deze kostenconfigurator is een indicatieve berekening gemaakt van de investeringskosten van 132 miljoen euro voor de komende 20 jaar. Aanvullende kosten die locatie gebonden zijn, of anderszins niet vallen onder de bouwkosten en bijkomende kosten voor de realisatie van een schoolgebouw, zijn niet opgenomen in deze financiële vertaling. Gemiddeld gezien betreft het op totale opgave (dus over alle schoolgebouwen berekend) 20–25% van de investeringskosten. Het doel van het investeringskostenoverzicht is om de gemeente en de schoolbesturen inzicht te geven in de financiële omvang van de opgave en is een startpunt in de voorbereiding van deze opgave.

Het uitvoeringsprogramma 2023-2026 van dit IHP is een vervolg op de stappen die met de vorige IHP's zijn gezet. De scholen met urgentie op de staat van het gebouw en of ruimtebehoefte zijn hierin opgenomen. Voor het basisonderwijs zijn dat de scholen: Samen Onderweg (locatie Van Goudoeverstraat), Anne Frankschool en de J.P. Waaleschool. Voor het Voortgezet (speciaal) onderwijs betreft het de scholen: Lingewaalcollege, Fortes Lyceum, Uilenhof en de verdere ontwikkeling van de beroepencampus; onderdeel van de gehele gebiedsontwikkeling Gorinchem Noord.

Voor de aanpak van het uitvoeringsprogramma 2023-2026 is gekozen om vanuit de integraliteit van het IHP elke onderwijsopgave als apart project uit te voeren in de vorm van een gebiedsgerichte businesscase. De uitkomst van de businesscase wordt vertaald naar een investeringsoverzicht inclusief de financiële inbreng van de gemeente, schoolbestuur en andere partners (total cost of ownership). Andere financieringsvormen zoals subsidies worden waar mogelijk ook hierin meegenomen. Het voor te leggen krediet aan de raad zal worden afgestemd op de dan geldende situatie die vanuit het haalbaarheidsonderzoek naar voren komt en wordt berekend tegen een actueel prijspeil.

Met het te ontwikkelen CO2kompas is de actuele stand met betrekking tot de klimaatdoelstellingen beschikbaar. Het CO2kompas helpt ook om de effecten van CO2 reductie te berekenen voor toekomstige uit te voeren duurzaamheidsmaatregelen.

De stad is continu in ontwikkeling. Onderwijs staat midden in de maatschappij en staat continu in verbinding met onderwijskundige ontwikkelingen, stedelijke ontwikkeling, mobiliteit, verduurzaming, integraal sociaal beleid, economie etc.. Op basis van al deze dynamische ontwikkelingen zal het IHP elke vier jaar herijkt worden. Zo ontstaat een continu proces van het IHP als visiedocument voor 16 jaar met de daarbij behorende uitvoeringsprogramma's.

CONCEPT

Inhoudsopgave

Samenvatting 2
Inleiding 5
Integraal huisvestingsplan Onderwijs 5
Wettelijk kader 6
Opzet IHP 7
Hoofdstuk 1: Inzicht 8
Facts en figures 8
Leerlingenprognoses 10
Vo-leerlingen uit de regio 12
Kwaliteit schoolgebouwen 12
Hoofdstuk 2: Opgave 15
Coalitieakkoord 2022-2026 15
Ontwikkelingen van landelijke beleidsinstrumenten, wetten en regels 15
Beleidsdoelen 16
Hoofdstuk 3: Ambitie 18
Onderwijsvisie en samenwerking 18
Innovatief onderwijs 19
i_lab 20
Campus 21
Hoofdstuk 4: planvorming IHP 22
Lopende projecten onderwijshuisvesting 22
Uitvoeringsprogramma 2023-2028 basisonderwijs 24
Uitvoeringsprogramma 2023-2028 voortgezet onderwijs 26
Financiële uitgangspunten en vertaling 27
Uitgangspunten financiële vertaling 28
Overzicht investeringsplanning schoolgebouwen 29
uitvoering van het IHP 32
Bijlage 1: Scholenbestand 2023 34
Bijlage 2: De regionale onderwijsfunctie Gorinchem voor buurgemeenten 34
Bijlage 3: Uitkomsten quickscan 36
Bijlage 4: Uitkomsten Duurzaamheidsscan 36
Bijlage 5: Bouwstenen visie campusontwikkeling Gorinchem 38
Bijlage 6: Investeringsniveaus per m² bruto vloeroppervlakte (bvo) 41
Bijlage 7: Advies standaard kwaliteitsniveau Frisse Scholen bij nieuwbouw 43

CONCEPT

Inleiding

Gorinchem is een echte onderwijsstad. Meer dan 10.000 leerlingen basisonderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs gaan naar school in Gorinchem. Tel daar nog een kleine 1000 studenten van de drie mbo's[4] bij op.

69% van de leerlingen voortgezet onderwijs komen uit de regio. Daarmee staat Gorinchem in de top van gemeenten met procentueel de grootste regionale onderwijsfunctie in het voortgezet onderwijs van Nederland[5]. De voorziening onderwijs is samen met werkgelegenheid en het ziekenhuis bepalend voor de grootte van het bereik van de functionele regio (120.000-150.000 inwoners). De combinatie van die functies maakt Gorinchem aantrekkelijk voor het omliggende gebied[6]. Samenwerken en nadenken over het gehele onderwijsaanbod is noodzakelijk om de regiofunctie Onderwijs van Gorinchem te behouden en te versterken.

Het basisonderwijs kent een goede spreiding over de stad. Er is een diversiteit aan verschillende onderwijsconcepten en elke wijk heeft haar eigen onderwijsaanbod. Het voortgezet onderwijs biedt naast de bekende onderwijssoorten keuzemogelijkheden in de vorm van talentstromen, tweetalig onderwijs, techniek- en zorghavo etc. Zowel binnen het basisonderwijs en voortgezet onderwijs is er in Gorinchem ook aanbod van speciaal onderwijs. Door de hoeveelheid verschillende soorten scholen is er in Gorinchem voor kinderen en hun ouders een grote keuze aan onderwijsmogelijkheden om een passende school te vinden.

Integraal huisvestingsplan Onderwijs

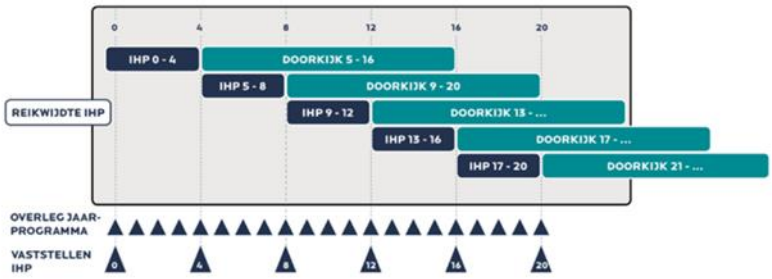
Vanaf 2010 is in Gorinchem gekozen voor het werken met een Integraal Huisvestingsplan (IHP). Een IHP geeft een meerjarige planning weer van de ontwikkeling en de hierbij behorende investeringsbehoeften met voornamelijk de focus op de onderwijshuisvesting. Vanaf 2011 zijn IHP's door de gemeenteraad vastgesteld. De IHP's Gorinchem Oost (raadsbesluit mei 2017), de 1e Fase Regionale Beroepen- en innovatiecampus (raadsbesluit juni 2020/oktober 2020) en het Versneld uitvoeringsprogramma (juni 2021) zijn in de uitvoeringsfase. Concreet betekenen deze IHP's de uitvoering van nieuwbouw van het schoolgebouw Retranchement voor basisschool De Regenboog en sbo Beatrix De Burcht, renovatie van de school aan de Hiemstralaan 24/24a, verbouw school Beatrix De Burcht aan de Hoefslag ten behoeve van het i_lab en nieuwbouw van het Gilde Vakcollege Techniek op de scholencampus (zie paragraaf Lopende projecten onderwijshuisvesting).

Het Integraal huisvestingsplan Onderwijs 2023-2038 is een integraal huisvestingsplan voor het gehele basisonderwijs, voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs in de stad. Het IHP is een visiedocument voor de komende 16 jaar. Voor steeds een periode van vier jaar wordt het IHP vertaald naar uitvoeringsplannen. Deze uitvoeringsplannen worden op basis van gebouwenscans en onderwijskundige, maatschappelijke en stedelijke ontwikkelingen in overleg met schoolbesturen afgestemd. Elke vier jaar wordt het IHP herijkt op de laatste inzichten en ontwikkelingen. Zo groeit het IHP als visiedocument mee met het onderwijs en de stad in een

[4] Da Vinci College 740 leerlingen, Hoornbeek College 83 leerlingen en RIVOR 170 leerlingen
[5] www.waarstaatjegemeente.nl
[6] Samen voor elkaar, Berenschot, 2019.

CONCEPT

continu proces voor steeds 16 jaar met de daarbij behorende uitvoeringsprogramma's (zie figuur 1).

Figuur 1: proces IHP (bron HEVO)

Wettelijk kader

Vanaf 1 januari 1997 is de zorgplicht voor de voorzieningen onderwijshuisvesting gedecentraliseerd naar de gemeenten. Deze decentralisatie is opgenomen in de Wet op het Primair Onderwijs (WPO), de Wet op de Expertisecentra (WEC) en de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). Na de wetswijziging per 1 januari 2015 zijn alle scholen verantwoordelijk voor het onderhoud en aanpassing van de schoolgebouwen. De wettelijke zorgplicht vanuit de gemeente voor aanvragen voor plaatsing op het huisvestingsprogramma komt voornamelijk tot uiting als het gaat over de aanvragen: uitbreiding, nieuwbouw, vervangende nieuwbouw, eerste inrichting etc. Om aan deze wettelijke zorgplicht te voldoen heeft de gemeenteraad een 'Verordening voorzieningen huisvesting onderwijs gemeente Gorinchem 2016 vastgesteld.

Dit IHP loopt vooruit op het wetsvoorstel dat het vaststellen van een IHP in de toekomst wettelijk verplicht wordt. In dit wetsvoorstel IHP wordt ook onder andere ingegaan op de wijze hoe om te gaan met het investeringsverbod van de schoolbesturen. Er is een ontwikkeling dat het rijk oplopende verplichtingen stelt voor gemeente en schoolbestuur als het gaat over de kwaliteitseisen van een schoolgebouw en diverse specifieke uitkeringen als binnenklimaatsubsidie instelt, maar wel met een vereiste van 'cofinanciering'. Volledige bekostiging en duidelijkheid over de verantwoordelijkheid per onderwijsvoorziening is hierbij vanuit het rijk noodzakelijk. Vanuit de VNG, maar ook vanuit de 'Gorcumse lobby' wordt ingezet voor het verkrijgen van een toekomstig hogere rijksvergoeding in het gemeentefonds voor de onderwijshuisvesting.

Dit IHP bepaalt op basis van visie, gerichte analyse, scenario-ontwikkeling en financiële vertaling de kaders waarbinnen de gemeente Gorinchem, samen met de schoolbesturen, investeert in de onderwijshuisvesting.

In tegenstelling tot de werkwijze (uitsluitend) op basis van de verordening, wordt in dit IHP uitgegaan van een proactief onderwijshuisvestingsbeleid[7]. In formele zin laat de gemeente hiermee zien op welke wijze zij de taak met betrekking tot huisvesting funderend onderwijs wil uitvoeren.

[7] Raadsbesluit uitgangspunten IHP, juni 2021.

CONCEPT

Het IHP:

- heeft een strategisch karakter, waarbij vanuit visie en beleid strategische keuzes zijn gemaakt;
- is het beleidskader over de huidige wet- en regelgeving op het gebied van onderwijshuisvesting inclusief de (landelijke) doelstellingen op het gebied van duurzaamheid en inclusiever onderwijs;
- stelt de gemeente, schoolbesturen en andere onderwijspartners in staat om op korte en lange termijn strategische keuzes te maken en proactief beleid te voeren;
- biedt een meerjarenperspectief waarop het eigen (investerings)beleid kan worden afgestemd.

Opzet IHP

Om te komen tot het IHP is onderstaand stappenplan gevolgd.

Met het doorlopen van stap 1 is **inzicht** verkregen in prognoses van leerlingenaantallen en de technische staat van de onderwijsgebouwen. Naast de technische staat geven de uitgevoerde quickscan en duurzaamheidsscan ook een goed inzicht in duurzaamheid (in de vorm van exploitatie), binnenklimaat, veiligheid, uitstraling en onderwijskundige functionaliteit van de onderwijsgebouwen.

De grote **opgave** van onderwijshuisvesting vraagt om een integrale aanpak. Een integrale aanpak omdat onderwijshuisvesting, naast het ontwikkelperspectief op het gebied van ruimtebehoefte en de levensduur van de gebouwen, belangrijke uitdagingen kent op het gebied van duurzaamheid en binnenklimaat. Daarnaast bepalen andere beleidsterreinen de huisvestingsopgave, zoals wijkgerichte aanpak, stedelijke ontwikkelingen en mobiliteit, maar ook regionale onderwijsontwikkelingen.

Een onderwijsgebouw staat gemiddeld meer dan 50 jaar en moet voor nu maar ook in de toekomst een goede plek zijn voor (inclusief en passend) onderwijs en talentontwikkeling. Een (gezamenlijke) visie op onderwijs (0-18 jaar) en talentontwikkeling is de basis voor een **ambitie** op onderwijshuisvesting. Welke onderwijs- en kindvoorzieningen kunnen geïntegreerd worden in een schoolgebouw? Welke functies voor de wijk en of stad kunnen mogelijk ook een plek krijgen zodat een school een centrale plek in de samenleving wordt? Daarnaast sluit het IHP aan bij de klimaatambities die zowel landelijk als regionaal zijn vastgelegd.

Bovenstaande stappen zijn de leidraad voor de **planvorming** van het IHP 2023-2038 en het bijbehorende uitvoeringsprogramma voor de komende vier jaren. In de volgende hoofdstukken worden de verschillende stappen uitgewerkt.

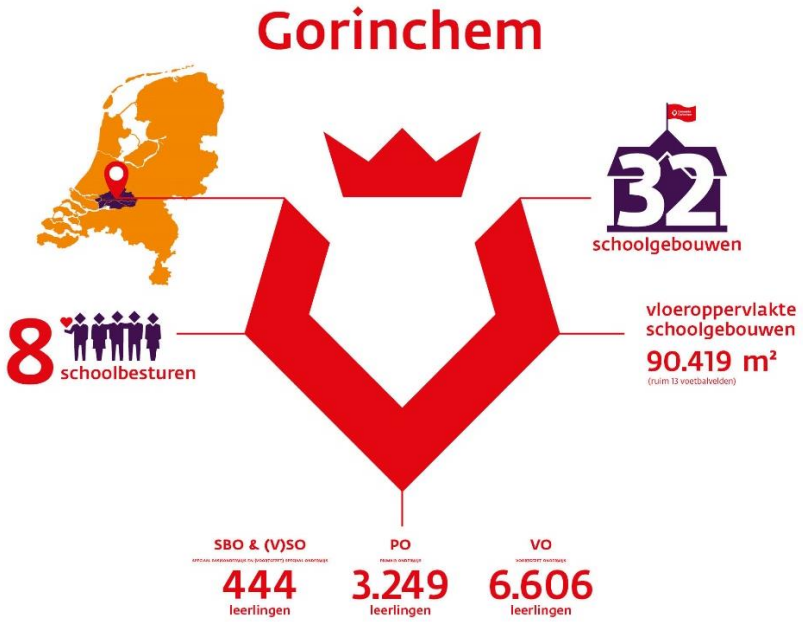
CONCEPT

Hoofdstuk 1: Inzicht

De schoolgebouwenvoorraad in Nederland is sterk verouderd. De gemiddelde levensduur van een schoolgebouw volgens de Algemene Rekenkamer is 69 jaar en het gemiddelde schoolgebouw is 40 jaar oud[8]. Een deel van de schoolgebouwen voldoet niet aan de wettelijke eisen ten aanzien van ventilatie en binnenklimaat (CO2-concentraties, temperatuur, fijnstof, geluid en (dag)licht). Binnenklimaat beïnvloedt de leerprestaties en gezondheid van leerlingen en (onderwijs)personeel[9] Voor dit IHP is een uitgebreide nulmeting van de schoolgebouwen uitgevoerd. Zo is er een objectief beeld over de kwaliteit en binnenklimaat van de onderwijshuisvestingsportefeuille. Naast de kwaliteit van de gebouwen wordt in dit hoofdstuk uitleg gegeven over de omvang van de onderwijshuisvesting en leerlingenprognoses.

Facts en figures

De gemeente Gorinchem heeft verantwoordelijkheid voor de onderwijshuisvesting voor het (speciaal)basisonderwijs, voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs en heeft 32 schoolgebouwen in negen verschillende wijken. Zes schoolgebouwen huisvesten meerdere scholen. Twee scholen hebben twee locaties en twee gebouwen zijn een dependance en of (tijdelijke) overlooplocatie.

Figuur 2: Gorinchem in facts and figures

In elke wijk is er thuisnabij basisonderwijs. Het voortgezet onderwijs is op dit moment gevestigd In Gorinchem Noord, op de verder te ontwikkelen beroepencampus, de Lingewijk, Haarwijk, Gildenwijk en Wijdschild. De scholen voor speciaal basisonderwijs en speciaal (voortgezet) onderwijs staan voor nu in Gorinchem Noord, de Lingewijk en Stalkaarsen. In figuur 3 zijn de schoollocaties weergegeven. De kleuren staan voor de uitkomsten van de quickscan (zie paragraaf Quickscan schoolgebouwen). In bijlage 1 zijn de cijfers van deze locaties benoemd in scholen.

[8]Algemene Rekenkamer, 2016.
[9]Daals, Silke, De relatie tussen het schoolklimaat en de prestaties van leerlingen in het primair onderwijs, Rijksuniversiteit Groningen, 2021.

Figuur 3: Overzicht scholen in Gorinchem

Er gaan 3249 leerlingen* in het basisonderwijs naar school. 6606 leerlingen* gaan naar het voortgezet onderwijs. In het speciaal basisonderwijs en speciaal (voortgezet) onderwijs gaan 444 leerlingen* naar school (*peildatum 1 oktober 2022). Voor 2038 zijn in totaal 10208 leerlingen geprognosticeerd. Het totale bruto vloeroppervlak van alle gebouwen is 90419 m².

Gorinchem kent acht schoolbesturen binnen het basisonderwijs, voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs (zie figuur 4).

Figuur 4: Schoolbesturen en onderwijsaanbod in Gorinchem

Leerlingenprognoses

Ieder jaar wordt een prognose opgesteld van leerlingenaantallen. De actuele prognose is voor de periode 2022 tot en met 2042[10]. In de ramingen van leerlingenaantallen zijn twee ontwikkelingen verwerkt. Dit zijn de trends in de omvang van de basisgeneratie (leeftijdscategorieën) in de afzonderlijke gebieden van de gemeente Gorinchem en de schoolkeuze. Bij de opzet van de prognoses zijn cijfers verwerkt met een uitsplitsing van leerlingen naar herkomstgebied. De herkomstgebieden zijn de wijken[11] waaruit een school leerlingen betrekt. De leerlingenprognoses zijn uitgesplitst in basisonderwijs, speciaal[12] en voortgezet onderwijs. Deze gedetailleerde informatie komt niet terug in dit IHP maar wordt wel gebruikt bij de gebiedsgerichte businesscases binnen het uitvoeringsprogramma.

Basisonderwijs

In Gorinchem zijn 15 basisscholen (locaties) verdeeld over de verschillende wijken. Een aantal basisscholen heeft ook een regionale onderwijsfunctie.

												Prognose 2021
Instnr	*Naam*	*2021*	*2022*	*2023*	*2024*	*2025*	*2026*	*2027*	*2032*	*2037*	*2042*	*2022*
05HA00	KBS Mariëngaarde	402	373	339	339	347	350	350	359	361	355	400
06NX00	Ds Koelmanschool	281	285	287	287	287	288	288	298	309	308	276
06VN00	Jenaplanschool Gorkum	232	223	238	237	239	239	239	241	241	238	233
12ZT00	CBS De Tamboerijn	135	121	120	114	111	107	106	107	108	107	130
13GC00	OBS De Tweemaster	188	187	171	165	161	155	155	156	158	157	183
13KS00	CBS Samen Onderweg	319	319	319	319	326	328	328	337	337	330	316
13UB00	Graaf Reinald	305	307	316	317	322	323	323	321	316	312	317
13UB01	Montessori Dalemplein	0	32	45	48	52	56	55	50	45	43	
13XL_00	SGM Meander, J.P. Waale	178	181	207	216	232	241	252	291	300	289	188
13XL_01	SGM Meander, De Poorter	160	151	194	190	190	189	187	187	188	186	158
13XL_02	SGM Meander, Anne Frank	152	147	151	153	157	159	160	166	166	162	143
14LW00	IKC Merweplein	389	416	415	415	422	426	423	395	368	357	402
23CC_00	De Regenboog, A. Kehrstra	194	187	203	200	199	196	197	201	202	200	181
23CC_01	De Regenboog, Retranchement	65	58	55	52	52	51	52	54	55	54	57
23CC_02	Het Kleurenlint	256	262	265	270	281	292	288	257	228	218	287
	Totaal	3256	3249	3325	3322	3378	3400	3403	3420	3382	3316	3271

Figuur 5: leerlingenprognose basisonderwijs 2022

Een aantal opvallende ontwikkelingen: Bij De Poorter worden de leerlingen van het asielzoekerscentrum en de kinderen uit de Oekraïne ingeschreven. Het Kleurenlint en de Montessorischool (Dalemplein) groeien verder o.a. door uitbreiding van de wijk Hoog Dalem. Omdat Montessori een nieuwe school is, zijn prognoses nog moeilijk te berekenen. In december 2022 is het leerlingenaantal toegenomen tot 66. Met het aantal aanmeldingen tot nu toe, zal de school tot aan de zomervakantie 2023 groeien tot 78 leerlingen. Merweplein is aangewezen als overlooplocatie, mocht op Dalemplein onvoldoende onderwijsruimte zijn vanaf schooljaar 2025-2026. De J.P. Waaleschool groeit door de herontwikkeling van de Lingewijk.

In een aparte doelgroepprognose 4-12 jarigen zijn plannen van de Vleugels van de Stad doorgerekend. Door woningbouw in de twee nieuwe gebieden Arkelsedijk en Schelluinsestraat zal het aantal kinderen in de gemeente Gorinchem geprognotiseerd uitkomen op ongeveer 3590 kinderen in 2038. Deze toename van leerlingen wordt pas toegewezen aan scholen wanneer meer duidelijkheid is over woningbouwontwikkeling van de Vleugels van de Stad.

[10] Pronexus, leerlingenprognoses, opdrachtgever gemeente Gorinchem, november 2022.
[11] CBS wijk- en buurtindeling www.cbs.nl
[12] Speciaal basisonderwijs en speciaal (voortgezet) onderwijs worden samen genomen.

Voortgezet onderwijs

Er is een prognose gemaakt voor twaalf locaties voor voortgezet onderwijs.

												1-10-2022
Instnr	*Naam*	*2021*	*2022*	*2023*	*2024*	*2025*	*2026*	*2027*	*2032*	*2037*	*2042*	*2023*
00WH00	Gomarus Scholengemeenschap	1265	1295	1278	1277	1272	1262	1260	1240	1257	1320	1289
00YH00	Uilenhof	442	411	394	384	381	378	379	377	381	395	401
00YH03	Lyceum Oudehoven	1031	1016	1012	999	995	987	990	983	995	1033	1067
00YH05	Gilde, vakcollege techniek	788	750	742	735	732	726	726	714	724	758	708
00YH06	Windroos	246	245	248	245	244	242	243	241	244	253	249
00YH09	Tienercollege	7	9	8	9	9	9	9	9	9	9	8
19ZU00	Camphusianum (Gem. Gymnasium)	698	675	665	655	651	646	648	642	649	674	650
24TP00	Fortes Lyceum	1275	1300	1327	1318	1312	1301	1307	1300	1313	1356	1311
24TP02	Omnia College	427	406	399	392	389	386	387	385	389	404	404
24TP03	Vita College	106	105	106	105	105	104	105	105	106	110	100
24TP05	ISK De Toekomst (vo)	52	69	68	68	67	67	67	66	67	70	226
26MP00	De Noordhoek	209	209	211	211	210	208	208	206	208	218	193
	Totaal	6546	6490	6458	6398	6367	6316	6329	6268	6342	6600	6606

Figuur 6: Leerlingenprognose voortgezet onderwijs 2022

Het Tienercollege (onderdeel binnen het Lyceum Oude Hoven) zal vanaf augustus 2023 overgaan in de Agora school 'De Delta'. Agora is een (nieuwe) onderwijsvorm waar wordt gewerkt in een leercommunity.

Fortes Lyceum heeft in de afgelopen jaren een groei doorgemaakt, waardoor het gebouw op Wijdschild niet passend is voor het aantal leerlingen.

Het aantal leerlingen bij het voortgezet onderwijs van de Internationale Schakelklas (ISK vo) is afgelopen jaar fors gestegen. De ISK vo is van 60 leerlingen in oktober 2021 gegroeid naar 230 leerlingen op dit moment en er is een wachtlijst. Naast het onderwijs aan de leerlingen uit het AZC is er een grote toename van het aantal Oekraïense leerlingen uit Gorinchem en de regio. Deze toename is terug te vinden in de oktobertelling in bovenstaande figuur. De leerlingen zijn verdeeld over drie locaties (Omnia College, Stadhuisplein en Da Vinci College).

Speciaal onderwijs

Gorinchem heeft ook voor het speciaal onderwijs een regionale onderwijsfunctie. Naast de analyse van de Gorinchemse situatie zijn ook de bevolkingsprognoses van buurgemeenten gebruikt om de herkomst en prognoses van leerlingen vanuit die buurgemeenten te berekenen.

Speciaal onderwijs											
Brin	Instelling	*2021*	*2022*	*2023*	*2024*	*2025*	*2026*	*2027*	*2032*	*2037*	*2042*
14OH01SO	SPON De Kleine Wereld SO	32	36	43	44	44	45	45	47	48	48
26MR00SO	De Cirkel SO	32	35	37	38	38	38	38	40	41	41
	Totaal	64	71	80	82	82	83	83	87	89	89
Voortgezet speciaal onderwijs											
Brin	Instelling	*2021*	*2022*	*2023*	*2024*	*2025*	*2026*	*2027*	*2032*	*2037*	*2042*
01UC19	Yulius, loc Merwedekanaal	71	82	101	104	106	107	107	106	107	112
14OH01VSO	SPON De Kleine Wereld VSO	23	25	26	27	27	26	26	26	26	27
26MR00VSO	De Cirkel VSO	65	65	67	67	67	66	66	65	66	69
	Totaal	159	172	194	198	200	199	199	197	199	208

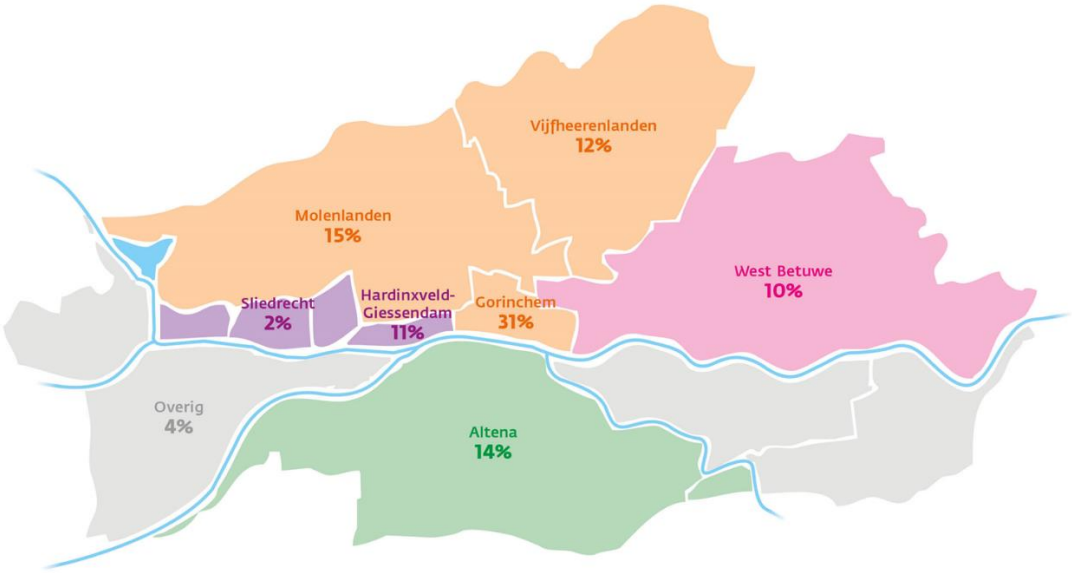
Instnr	Naam	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2032	2037	2042
12UK00	SSBO De Rotonde	113	94	92	91	92	92	93	96	99	99
00UY00	SSBO Beatrix / De Burcht	108	107	92	90	90	90	90	94	97	97
	Totaal	221	201	184	181	182	182	183	190	196	196

Figuur 7: Leerlingenprognose speciaal onderwijs 2022

De Cirkel en de Kleine Wereld zijn scholen die zowel speciaal onderwijs als voortgezet speciaal onderwijs aanbieden en stijgen licht in leerlingenaantallen. Speciaal basisonderwijs (De Rotonde en Beatrix de Burcht) laat een constante leerlingenstroom zien. Yulius Voortgezet speciaal onderwijs heeft de laatste jaren een toename van het aantal leerlingen. Daarom zijn vanaf augustus 2022 twee tijdelijke lokalen naast het schoolgebouw geplaatst.

Vo-leerlingen uit de regio

Gorinchem zit in de top van gemeenten met procentueel de grootste regionale onderwijsfunctie in het voortgezet onderwijs van Nederland. 69% van de leerlingen voortgezet onderwijs komt uit de regio (teldatum 1 oktober 2020). Figuur 8 is een overzicht van de leerlingen uit de regio uitgesplitst in buurgemeenten. Gomarus Scholengemeenschap(96%), Het Gilde Vakcollege Techniek (90%) en De Noordhoek (84%) zijn de scholen met procentueel de meeste leerlingen uit de regio. De andere vo-scholen hebben een percentage tussen de 50 en 70 procent.

Figuur 8: Verdeling vo-leerlingen uit de regiogemeenten (1-10-2022)

De regionale onderwijsfunctie is ook af te meten aan het aantal vo-leerlingen dat per regiogemeente onderwijs volgt in Gorinchem ten opzichte van het totaal aantal vo-leerlingen in die gemeente. Van alle vo-leerlingen die in Hardinxveld-Giessendam wonen gaat 61% naar school in Gorinchem. Voor de gemeente Molenlanden is dat 35% en voor de gemeente Altena 28%. In bijlage 2 is een totaaloverzicht vo-leerlingen opgenomen van alle buurgemeenten in percentages en absolute aantallen die in Gorinchem naar school gaan.

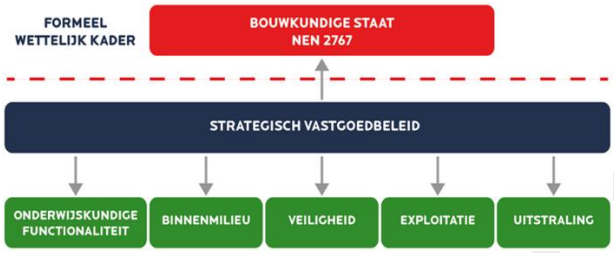
Kwaliteit schoolgebouwen

In dit IHP is de kwaliteit en duurzaamheid van de huidige onderwijshuisvestingsportefeuille als nul-meting in beeld gebracht. Voor nagenoeg alle schoolgebouwen is een quickscan uitgevoerd. Vanuit

de uitkomsten van deze scan is een verdiepend duurzaamheidsonderzoek uitgevoerd voor die scholen die vanaf 10 jaar en verder in aanmerking komen voor grote renovaties of nieuwbouw. Dit onderzoek maakt inzichtelijke welke maatregelen genomen kunnen worden voor het verduurzamen van het gebouw inclusief binnenklimaat.

Quickscan schoolgebouwen

Binnen de huisvestingsverordening is, strikt formeel gezien, alleen de bouwkundige staat een toetsingscriterium om de kwaliteit van een gebouw te bepalen. De eenzijdige benadering van dit beleidsarme toetsingscriterium vormt een belemmering in de ontwikkeling van dit beleidsrijker IHP. De gebruikskwaliteit en de exploitatie van schoolgebouwen zijn voorbeelden van essentiële aspecten die aandacht verdienen in de beoordelingssystematiek. Het is immers niet de vraag of een pand een goed gebouw is, maar of een pand een goed schoolgebouw is. Daarom is gekozen om bij de beoordeling van een gebouw naast de bouwkundige staat ook functionaliteit, exploitatie, binnenmilieu, veiligheid en uitstraling te onderzoeken. Het onderzoek is in samenwerking met de scholen door onderwijsadviesbureau HEVO uitgevoerd.

Figuur 9: Gebruikte onderzoekscritiria voor de quickscan (bron HEVO)

De gebruikte criteria zijn voorzien van een (landelijk) gewogen score. De uitkomst van de quickscan is een transparant én eenduidig beeld van de kwaliteit van de schoolgebouwen in Gorinchem. Naast dat de schoolgebouwen vergelijkbaar zijn, zijn de scores ook vergelijkbaar met de landelijke database. De gehanteerde criteria en de eindbeoordeling hebben een kleurcodering gekregen. De schoolgebouwen vallen in één van de volgende categorieën:

- **Rood**: het schoolgebouw dient vervangen te worden, of grootschalig gerenoveerd te worden binnen een termijn van 5 jaar.
- **Oranje**: het gebouw komt in aanmerking voor een vervanging of renovatie binnen een termijn van 10 jaar.
- **Groen**: het gebouw komt in aanmerking voor een levensduurverlengende ingreep tussen de 10 en 20 jaar.
- **Donkergroen**: het gebouw heeft in de periode tot 20 jaar geen ingreep nodig.

De rapportage van de quickscan (zie bijlage 3) is een belangrijke basis tot de prioriteiten-agenda voor het IHP en de uitvoeringsprogramma's.

Duurzaamheidsscan

Naast kwalitatief goede schoolgebouwen (volgens de huisvestingsverordening) die aansluiten bij de onderwijskundige visie van de school (en stad), past bij het aantal leerlingen, toekomstbestendig, toegankelijk en inclusief is, is duurzaamheid vanuit het landelijke klimaatakkoord (2019)[13] en de Regionale Energiestrategie Alblasserwaard (2020) hoog op de

[13] In 2050 is minimaal 95% van de CO2-uitstoot, die voortkomt uit het gebouwgebonden

onderwijshuisvestingsagenda gekomen. Doelstelling is om in 2030 50% afname CO2 te realiseren bij de onderwijsgebouwen in Gorinchem. In 2050 moeten alle schoolgebouwen binnen de onderwijsportefeuille duurzaam zijn. Een aantal schoolgebouwen worden ook opgenomen in de routekaart verduurzaming gemeentelijk vastgoed Gorinchem.

Een gezond binnenklimaat is ook onderdeel van een duurzaam kwalitatief goed schoolgebouw. Dit binnenklimaat is nog belangrijker geworden sinds het uitbreken van het coronavirus. Een Frisse School kan worden gerealiseerd op basis van vijf thema's: energie, lucht, temperatuur, licht en geluid. Een goed binnenklimaat resulteert in een hoger leerrendement en minder ziekteverzuim van leerlingen en onderwijspersoneel. Uitgangspunt[14] van binnenklimaat is Frisse Scholen klasse B[15].

Niet alle schoolgebouwen komen direct in aanmerking voor renovatie of nieuwbouw (natuurlijke vervangingsmomenten). Daarom is voor die scholen een duurzaamheidsscan uitgevoerd. Voor gebouwen met een levensduur van 10-20 jaar of meer is het van toegevoegde waarde om met een duurzaamheidsscan de technische kwaliteit en de verduurzamingsscenario's door te rekenen. De duurzaamheidsscan is een meer technische nulmeting die door HEVO is ontwikkeld en maakt gebruik van de GPR Gebouw-systematiek. GPR Gebouw is een genormeerde systematiek die, wanneer volledig uitgevoerd, kan leiden tot officiële
certificering van gebouwen. Deze duurzaamheidsscan geeft inzicht in de maatregelen die getroffen kunnen worden om een gebouw te verduurzamen tijdens de ingebruikname. De duurzaamheidsscan geeft inzicht in de maatregelen die op korte en middellange termijn getroffen kunnen worden, met oog voor terugverdientijden en de vernieuwingsopgave.

Iedere duurzaamheidsscan resulteert in een rapportage per schoolgebouw en een duurzaamheidsadvies. Alle totaalscores van de metingen zijn in bijlage 4 weergegeven in een verzameloverzicht.

CONCEPT

energieverbruik, gereduceerd.

[14] Raadsbesluit uitgangspunten IHP, juni 2021.

[15] Programma van Eisen Frisse Scholen 2021, RVO (in opdracht van met ministerie van BZK), 2021.

Hoofdstuk 2: Opgave

Gorinchem kent een grote onderwijshuisvestingsopgave door het verouderde scholenbestand en de eisen die tegenwoordig aan een schoolgebouw worden gesteld op het gebied van duurzaamheid en binnenklimaat. In de reikwijdte van het IHP 2023-2038 is de opgave ruim 37.000 M². Naast de ambities genoemd in het coalitieakkoord 2022-2026 zijn er ook landelijke beleidsontwikkelingen op het gebied van onderwijshuisvesting.

Coalitieakkoord 2022-2026

De onderwijshuisvestingsopgave raakt veel onderdelen van het coalitieakkoord 2022-2026. Uitgangspunt van het akkoord voor onderwijshuisvesting is te komen tot een goed en haalbaar Integraal Huisvestingsplan (IHP). Hierin wordt ook de maatschappelijke functie van de openbare ruimte rondom schoolgebouwen en de ambitie tot bredere openstelling meegenomen. Het verder ontwikkelen van het wijkgericht werken, activiteiten van de bibliotheek in de wijken en het te ontwikkelen vestigingsbeleid van huisartsen zijn voorbeelden van genoemde concrete voornemens van de coalitie die geïntegreerd zouden kunnen worden met onderwijshuisvesting.

Het streven is Gorinchem te ontwikkelen naar een stad met 40.000 of meer inwoners. De stedelijke programmering wordt gestart met een plan op hoofdlijnen voor stedelijke ontwikkeling. Het ontwikkelgebied Gorinchem Noord , waar de campus onderdeel van uitmaakt, en veranderingen in de zogenaamde 'Vleugels van de stad' (Arkelsedijk, stationsgebied, Linge II Zuid en Schelluinsestraat) hebben invloed op toekomstige leerlingenaantallen. Bij deze ruimtelijke ontwikkelingen moeten ook mobiliteitsmaatregelen worden meegenomen. Bijvoorbeeld de ontwikkelingen in Gorinchem Noord (Groote Haar, beroepencampus, station) hebben allemaal met bereikbaarheid te maken. De algehele verkeersafwikkeling in de Haarwijk is hierin ook een voornemen van de coalitie.

Het coalitieakkoord heeft de ambitie dat er begin 2026 zichtbare stappen zijn gezet in het besparen van energie, het verminderen van onze CO2 uitstoot, het terugdringen van water- en hitteoverlast bij extreem weer en het versterken van biodiversiteit. Er wordt samen met inwoners, bedrijven en organisaties ingezet op energieopwekking via zonnepanelen op daken en op een andere manier benutten van energie zoals het warmtenet. Onderwijshuisvesting is hier onderdeel van.

Het coalitieakkoord geeft aan dat onderwijshuisvesting vraagt om durf en creativiteit, zodat bij gemeentelijke investeringen juiste en slimme keuzes gemaakt worden.

Ontwikkelingen van landelijke beleidsinstrumenten, wetten en regels

In de Kamerbrief 'Beleidsreactie onderzoeksrapport onderwijshuisvesting en het verhuistraject voor de Europese School Bergen' (2020) is het wetsvoorstel aangekondigd om de verdeling van de verantwoordelijkheid tussen gemeenten en schoolbesturen te verhelderen en de samenwerking te verbeteren[16] Het voorstel bevat een drietal maatregelen, mede geïnitieerd door de VNG, de PO-raad en de VO-raad:

1. Betere visievorming, planvorming en afspraken aan de hand van een verplicht IHP met een looptijd van minimaal zestien jaar: Gemeenten krijgen de wettelijke opdracht tot het vaststellen van een meerjarig integraal huisvestingsplan onderwijs (IHPO). Het IHPO komt

[16] Kamerstukken II, 2019/20, 35 300-VIII, nr. 210

CONCEPT

tot stand na overleg tussen gemeente en schoolbesturen. Schoolbesturen worden verplicht een meerjarig onderhoudsplan (MJOP) op te stellen op basis van een bouwkundige inspectie.

2. Verduidelijking over definitie begrip 'renovatie'. Aanpassingen aan schoolgebouwen, die leiden tot levensduurverlenging van 25 jaar, komen voor rekening van de gemeente, met aftrek van gemaakte reserveringen door het schoolbestuur voor onderhoud die in die 25 jaar vrijvallen.
3. Beperking van het investeringsverbod in het primair onderwijs: In het primair onderwijs mag in de huidige situatie door schoolbesturen enkel geïnvesteerd worden in aanvullende aanpassingen van schoolgebouwen, die niet binnen het Bouwbesluit 2012 vallen. Deze wetswijziging geeft de mogelijkheid voor schoolbesturen in het primair onderwijs om in huisvesting te investeren en voor het vo een kader waarbinnen een investering mogelijk is.

Klimaatwet

In de Klimaatwet (2022) ligt het streefdoel van 49% reductie CO2 in 2030 ten opzichte van 1990 en een volledige CO2-neutrale elektriciteitsproductie in 2050 wettelijk vast. Inmiddels heeft de Europese Commissie (2020) besloten het doel te verhogen tot 55%. De maatregelen om tot de reductie te komen zijn in het Klimaatakkoord afgesproken met maatschappelijke partijen. In het Klimaatakkoord (2019) zijn onder andere afspraken gemaakt over de verduurzaming van het maatschappelijk vastgoed. Daaronder vallen ook schoolgebouwen die dus moeten bijdragen aan het behalen van de klimaatdoelstellingen. Afgesproken is dat zoveel mogelijk wordt aangesloten op natuurlijke momenten van onderhoud en nieuwbouw/renovatie.

Beleidsdoelen

Vanuit de beschreven landelijke en lokale afspraken, ambities en voornemens worden met onderwijshuisvesting beleidsdoelen nagestreefd. Deze hebben betrekking op zowel het schoolgebouw als op de rol die een schoolgebouw speelt in de wijk of samenleving. De beleidsdoelen voor de gemeente Gorinchem zijn:

- Een schoolgebouw is een veilige, gezonde plek voor leerlingen en (onderwijs)personeel: Dit doel wordt nagestreefd door eisen te stellen aan het gebouw door wet- en regelgeving, afspraken en richtlijnen (bijvoorbeeld bouwvoorschriften voor veiligheid[17] en wetgeving specifiek voor onderwijs[18]). Belangrijk onderdeel is ook het binnenklimaat van de school.

- Een schoolgebouw moet inclusief onderwijs mogelijk maken: Naast dat een gebouw fysiek toegankelijk moet zijn voor alle leerlingen, is het van belang dat er mogelijkheden zijn voor zorg en ondersteuning aan de kinderen om zo meer inclusiever onderwijs te kunnen aanbieden.

- Een schoolgebouw moet duurzaam zijn: Het klimaatakkoord en de Klimaatwet geven al streefwaarden en verplichtingen met betrekking tot de duurzaamheid van schoolgebouwen. Daarnaast is er een energiebesparingsplicht en de informatieplicht[19]. Naast de energieprestatie is voor verduurzaming ook duurzaam bouwen, bouwen met een lage milieu-impact, van belang.

[17] Bouwbesluit 2012.
[18] o.a artikel 92, Wet primair onderwijs; artikel 90, Wet op expertise centra (speciaal onderwijs); artikel 76c, Wet voortgezet onderwijs.
[19] Artikel 2.15, Activiteitenbesluit milieubeheer.

CONCEPT

- Een schoolgebouw speelt waar mogelijk een bredere rol in de buurt of wijk. Naast dat een schoolgebouw past bij de onderwijsvisie van de school en meer inclusiever onderwijs, kan de school ook een multifunctionele accommodatie zijn waarin ook kinderopvang en andere maatschappelijke functies zijn samengebracht. Of dat het schoolgebouw of schoolplein na sluitingstijd ook gebruikt kan worden door bijvoorbeeld buurtgenoten en verenigingen.

CONCEPT

Hoofdstuk 3: Ambitie

Goede onderwijshuisvesting geeft een basis voor goed onderwijs. Scholen en besturen zijn primair verantwoordelijk voor het onderwijsproces. De gemeente Gorinchem is verantwoordelijk voor goede en passende onderwijshuisvesting. Dit hoofdstuk geeft vanuit een visie op onderwijs hoe de gemeente Gorinchem haar taak oppakt om in gezamenlijkheid te komen tot een toekomstbestendig onderwijsklimaat voor de stad en regio.

Onderwijsvisie en samenwerking

De gemeente Gorinchem is verantwoordelijk voor de huisvesting van basisonderwijs en voortgezet onderwijs (inclusief speciaal -voortgezet- onderwijs). Huisvesting is een middel om uiteindelijk kwalitatief goed onderwijs te geven. De visie, beschreven als doelstelling is:

'De gemeente wil een maximaal innovatief, duurzaam en kansrijk onderwijsklimaat in Gorinchem faciliteren dat bijdraagt aan een meer inclusieve samenleving en het verhogen van de brede welvaart van de stad en de regio.'

Onderwijsinhoudelijk wordt ingezet op de aanpak van laaggeletterdheid en onderwijsachterstanden/gelijke kansen[20]. Gelijke kansen stelt ieder kind in staat om zijn/haar talenten te ontplooien op een manier die bijdraagt aan persoonlijke groei en talentontwikkeling.

Inclusiever onderwijs en gelijke kansen

De ambities op inclusiever onderwijs en kansengelijkheid worden de komende periode zowel landelijk (strategische agenda van de VO-raad - juni 2023) als op gemeentelijk niveau verder uitgewerkt. Prioritering ligt op het belang van een doorlopende ontwikkelingslijn voor kinderen en jongeren (0-18 jaar) zodat zij zich kunnen ontwikkelen zonder onderbrekingen[21]. Om deze doorlopende ontwikkelingslijn te garanderen werkt het onderwijs samen met de voorschoolse educatie en de naschoolse kinderopvang en met het middelbaar en hoger beroepsonderwijs. De noodzaak van een doorgaande ontwikkelingslijn gaat hand in hand met continuïteit in (preventieve) ondersteuning en begeleiding. Dit vraagt om een verdere samenwerking tussen onderwijs, kinderopvang, samenwerkingsverbanden po en vo, jeugdhulp en de gemeente Gorinchem.

Scholen in Gorinchem staan midden in de verschillende wijken met eigen kenmerken. Het perspectief van de school in de wijk als inclusieve leefwereld voor kinderen en jongeren verdient versterking. De school als een inclusieve mini-samenleving, waarin goed onderwijs wordt geboden met een sterke pedagogisch-didactische basis en met passend onderwijs voor ieder kind, is het fundament voor een kansrijke ontwikkeling. De school als het middelpunt waar professionals zich rond het kind kunnen organiseren. Dit uitgangspunt geeft een groter blikveld voor onderwijshuisvesting en het IHP. Daarnaast kan het schoolgebouw ook voor passende maatschappelijke (wijk)functies worden ingericht en gebruikt.

Een gezond onderwijsklimaat stelt iedereen in staat zijn talenten te ontplooien op een manier die bijdraagt aan persoonlijke groei én die bijdraagt aan de waarde van onze regio. Het 'Gorcums onderwijsklimaat' schept maximale ruimte voor beiden. Leren doet iedereen op zijn/haar eigen manier in een leeromgeving die hem/haar het beste past. Juist die verschillen komen terug in het 'Gorcums Onderwijspalet'. Leerlingen en ouders kunnen kiezen.

[20] Voor Gorinchem! Coalitieakkoord Gorinchem 2022-2026, juli 2022.
[21] De brug van gisteren naar morgen: inclusiever onderwijs in een inclusievere samenleving, PO-Raad, VO-raad, Sectorraad GO, Netwerk LPO, Sectorraad swv vo, januari 2022.

CONCEPT

In het onderwijs staat naast kansrijk ook duurzaamheid. De jeugd heeft de toekomst. Zij verdienen onderwijs in energie neutrale scholen met een optimaal binnenklimaat (frisse scholen).

Innovatief onderwijs

Technologische ontwikkelingen gaan steeds sneller. Robots, sensoren, virtual reality laten banen van nu er in de toekomst anders uitzien. Dat vraagt om een groot vernieuwings- en aanpassingsvermogen van onderwijs en bedrijfsleven. En het vraagt om een klimaat waar ruimte is voor experimenteren, het uitwisselen van kennis en ervaringen en samen innoveren. In GO2032, de visie van de stad, is dit verwoord in de ambitie 'vernieuwde samenwerking tussen onderwijs, bedrijfsleven en overheid'[22]. Niet alleen Gorinchem maar ook gemeenten in de regio hebben dit bekrachtigd in regionaal bestuurlijk overleg[23].

Er zijn al grote stappen gezet in het realiseren van deze ambitie. De mismatch tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en het groeiend tekort aan gekwalificeerd personeel is inzet geweest van betrokken (regionale) spelers (overheid, onderwijs en ondernemers - 3 O's) voor het indienen van de propositie Regio Deal[24]. Ten aanzien van de toekomstbestendige werknemers (gericht op een inclusieve arbeidsmarkt, waarin iedereen mee kan doen) is de Regiodeal in februari 2020 toegekend. Deze regiodeal is een aanvullende investering in de pijlers human capital en innovatie.

Binnen de human capital pijler is de verbinding gemaakt tussen onderwijs, economie en arbeidsmarkt. De drie sporen die een impuls geven voor een toekomstbestendige onderwijsfunctie zijn:

- Doorlopende leerlijnen in het Vmbo, Mbo- en Hbo-onderwijs;
- Verbeteren aansluiting arbeidsmarkt-bedrijfsleven-zorgsector;
- Iedereen doet mee (Leven Lang Ontwikkelen).

De twee sporen voor de pijler innovatie zijn:

- Versterking campus als 'experimenteergebied';
- Het uitbouwen van het netwerk en agendavorming op innovatiethema's.

Faciliteren en initiëren van samenwerking

Innovatie en het verbeteren van human capital is afhankelijk van samenwerking. Des te beter en veelzijdiger die samenwerking plaatsvindt, des te innovatiever het klimaat. Juist in een onzekere tijd als nu is samenwerken (maar ook leren samenwerken) tussen organisaties van enorm belang. De gemeente kiest er voor om deze (onderwijs)samenwerking te initiëren en te faciliteren. Deze samenwerking wordt in het huidige coalitieakkoord nogmaals bekrachtigd. Die facilitering richt zich op de mogelijkheden tot verdergaande samenwerking op drie niveaus:

- Op macroniveau is het van belang dat het onderwijs de samenwerking vindt en versterkt met andere sectoren, zoals het bedrijfsleven, de overheidssector en andere relevante instellingen. Die samenwerking dient zich te richten op het vraaggericht vormgeven van onderwijsprogrammering en ontwikkeling.

[22] GO2032, Verbinden en vernieuwen met de kracht van Gorinchem, oktober 2017.
[23] Bestuurlijk overleg 'Samen voor Elkaar', thema Onderwijs en arbeidsmarkt, november 2019/ juni 2020/februari 2023.
[24] Propositie Regio Deal "Investeren in mensen", november 2019.

CONCEPT

- Op mesoniveau versterken we samenwerking tussen verschillende onderwijsinstellingen onderling. Hoe deel je faciliteiten en kennis? Hoe kun je samenwerken binnen bepaalde onderwijsinhouden?
- Op microniveau kan meer samenwerking tussen studenten en leerlingen bijdragen aan nieuwe leerstijlen en co-creatie op onderwijsprojectenniveau. Leren van en met elkaar! Op dit niveau is het van belang dat innovatie een breed idee is. Het gaat niet alleen over de sectoren en techniek die op dit moment extra aandacht verdienen in onze regio. We hebben het ook over innovatie op het gebied van sport, cultuur, diensten en communicatie. En de punten waar deze gebieden elkaar raken en overlappen.

Naast samenwerking is innovatie afhankelijk van experimenteerruimte. Zonder deze ruimte blijft innovatie binnen de marges van het onbekende. Dat is onvoldoende. Voor de banen van de toekomst is niet precies bekend wat ze inhouden en welke vaardigheden vereist zijn. In die zin vindt de gemeente het belangrijk om te leren van bestaande concepten en vooruit te lopen in wat we ontwikkelen. Dit betekent ook dat onderwijs voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs onderdeel is van een groter geheel: 'een leven lang ontwikkelen'. De gemeente zet zich in voor deze onderwijsinfrastructuur. Iedere verandering/verbetering binnen het onderwijs in Gorinchem moet uiteindelijk bijdragen aan dit uitgangspunt.

Wat betekent faciliteren in deze context? De gemeente wil een mix tussen aanjagen en mogelijk maken. Het onderwijs zelf is primair verantwoordelijk voor programmering en ontwikkeling van onderwijs. De huidige onderwijsbesturen zetten hierin stappen en op verschillende terreinen is er een (beginnende) samenwerking.

Om mee te gaan met de toekomstige (nog niet bekende) arbeidsvraagstukken moeten scholen samen optrekken om te komen tot een gezamenlijk sterk, innovatief en wendbaar onderwijsaanbod. Onderwijs waarin de leerling kan kiezen wat bij hem/haar past, waar de leerling zichzelf kan zijn, waar de leerling uitgedaagd wordt op je eigen niveau en waar de leerling toekomstperspectief heeft voor een baan of een vervolgopleiding.

i_lab

De ambitie voor samenwerking tussen onderwijs (alle vo-besturen van Gorinchem, Da Vinci College en Yuverta), bedrijfsleven en overheid op het gebied van human capital en innovatie heeft geleid tot de ontwikkeling het innovatiecentrum i_lab. In november 2021 is de coöperatie i_lab officieel van start gegaan en tijdelijk gehuisvest in het Da Vinci College. In 2024 opent i_lab haar deuren in de definitieve huisvesting op de campus.

i_lab werkt nauw samen met bedrijven om krachtig innovatief (beroeps)onderwijs te stimuleren, gericht op de zorg, de maakindustrie, de bouw en de groenblauwe sector. Vanuit de twee kernthema's Smart Industry/digitalisering en Duurzaamheid/energietransitie biedt i_lab hiervoor onderwijsprogramma's, concrete projecten en opdrachten.

i_lab is een knooppunt in het netwerk van samenwerking tussen onderwijs, bedrijfsleven en overheid in de regio Gorinchem. Hier zijn de beroepskennis en de skills van de toekomst continu in ontwikkeling. Door leren, onderzoeken, innoveren en werken te verbinden, is i_lab regisseur voor zowel nieuwe als bestaande samenwerkingen. i_lab is daarmee hét netwerk voor onderlinge verbinding en kennisuitwisseling.

De doelstellingen van het i_lab zijn:

- Meer geschoold personeel voor de regio en een veerkrachtigere arbeidsmarkt.

CONCEPT

- Meer talenten uit de regio bij gevestigde bedrijven in de regio laten werken.
- Innovatief onderwijs in aansluiting op (de innovaties in) het bedrijfsleven stimuleren.
- Meer jongeren laten kiezen voor beroepen in de regio Gorinchem.
- Meer startende ondernemers in de regio krijgen.
- Zorgen voor een krachtig en innovatief mkb.
- Een betere balans tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

Om de doelstellingen te bereiken, zijn drie actielijnen gedefinieerd waarbinnen activiteiten worden ontwikkeld en uitgevoerd. Deze actielijnen zijn:

- Krachtig innovatief (beroeps)onderwijs (po, vo, mbo, hbo, wo): leerlingen kennis laten maken met nieuwe technologie dat in de praktijk al wordt gebruikt, kennis laten maken met de beroepspraktijk, samenwerken over de scholen en niveaus heen.
- Een leven lang ontwikkelen voor medewerkers en werkzoekenden.
- Samenwerken, innoveren en kennis delen met bedrijven en organisaties om het innovatievermogen van het mkb te versterken.

Campus

In juni 2020[25] is het startsein gegeven voor de eerste fase van de Regionale Beroepen- en Innovatiecampus (RBIC). De RBIC is het bestaande scholengebied aan de Hoefslag gelegen aan de noordzijde van Gorinchem. De bouw van het Gilde Vakcollege Techniek (start 2023) en de verbouw van het innovatiecentrum i-lab (start begin 2024) zijn de start van de campusontwikkeling. De campus is onderdeel van de gehele gebiedsontwikkeling in Gorinchem Noord en wordt meegenomen in de totale omgevingsvisie van Gorinchem.

De Campusvorming is door de bouw van het Gilde Vakcollege Techniek en de verbouw van het i_lab gestart. Daarom hebben de gemeente, de schoolbesturen vo, Da Vinci College en andere partners, in samenwerking met adviesbureau SAB, bouwstenen bepaald om tot een campus te komen. Deze bouwstenen zijn in figuur 10 weergegeven en in bijlage 5 verder toegelicht.

Figuur 10: Bouwstenen voor de campusvorming in Gorinchem

Met het uitvoeringsplan IHP 2023-2026 wordt de volgende fase van de campus vormgegeven en wordt een visie ontwikkeld over de onderwijsspreiding over de gehele stad. Dit zorgt voor de definitieve eindcontouren van de campus.

[25] Raadsbesluit Eerste fase regionale beroepen- en innovatiecampus, juni 2020.

Hoofdstuk 4: planvorming IHP

Het Integraal huisvestingsplan Onderwijs 2023-2038 is een integraal huisvestingsplan voor het gehele basisonderwijs, voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs in de stad. In dit hoofdstuk wordt het IHP uitgewerkt in een uitvoeringsplan voor de komende vier jaar en wordt richting gegeven naar 2038. Het uitvoeringsplan is op basis van de gebouwenscans en onderwijskundige, maatschappelijke en stedelijke ontwikkelingen in overleg met schoolbesturen en schooldirecteuren afgestemd. De beleidsdoelen onderwijshuisvesting zijn hierin het kader. In de begroting van 2023 is €425.000 opgenomen als voorbereidingsbudget om per school of scholengebied binnen het uitvoeringsplan een gebiedsgerichte businesscase uit te voeren. Elke businesscase heeft als projectuitkomst een plan van eisen en een investeringsraming. Het college voert het uitvoeringsplan uit, onder voorbehoud van goedkeuring van de financiële kaders van de raad. De investeringsopgave is voor de komende vier jaar inzichtelijk gemaakt. Geadviseerd wordt deze te verwerken in de perspectiefnota's. De investeringsopgave is richtinggevend. In de uitvoeringsfase geldt dat per project een uitwerking wordt gemaakt en de raad een kredietvoorstel krijgt voorgelegd. Er is tevens een financiële doorrekening gemaakt voor de komende 20 jaar.

Lopende projecten onderwijshuisvesting

Er heeft vanuit de gemeente bestuurlijke besluitvorming plaatsgevonden van een aantal onderwijsprojecten vanuit IHP Gorinchem Oost (raadsbesluit mei 2017), 1e Fase Regionale Beroepen- en innovatiecampus (raadsbesluit juni 2020/oktober 2020) en het versneld uitvoeringsprogramma (juni 2021). Budgetten voor deze projecten zijn binnen de PPN reeds gereserveerd en maken als zodanig geen onderdeel uit van het uitvoeringsprogramma 2023-2028. Hieronder worden deze projecten toegelicht.

Figuur 11: Lopende projecten onderwijshuisvesting

(nr. 1) Gilde Vakcollege Techniek: De vmbo-school aan de Gildenweg krijgt een nieuwbouwlocatie in Gorinchem Noord. Realisatie van dit project behoort tot de 1e fase om te komen tot een regionale beroepencampus. De gemeentelijke bijdrage voor de vervangende nieuwbouw is opgenomen in de begroting en passend. De bouw van de nieuwe school zal in Q1 2023 aanvangen. Volgens planning zou het Gilde Vakcollege Techniek vanaf 1 januari 2025 in gebruik kunnen worden genomen.

(nr.35) Beatrix de Burcht: Deze school is een school voor speciaal basisonderwijs en staat op de scholencampus. Het aantal leerlingen is de afgelopen jaren gedaald van 233 (2010/2011)[26] naar 94 leerlingen (1 oktober 2022). Het gebouw heeft daarom overcapaciteit en niet passend voor deze school. De basisschool staat in het gebied waar de beroepencampus voor voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs verder wordt ontwikkeld. Binnen de ontwikkeling van de beroepencampus is met het innovatiecentrum i_lab een natuurlijk moment om het schoolgebouw een andere (onderwijs)functie te geven en passende huisvesting voor Beatrix de Burcht te realiseren. (zie verder unilocatie bij De Regenboogschool locatie Retranchement (nr. 14).

(nr. 32) Hiemstralaan 24/24a: In dit schoolgebouw waren twee scholen speciaal onderwijs gehuisvest en heeft nu leegstandsbeheer. Binnen dit IHP is de vervangingsvraag hoog. Dit betekent dat tijdelijke huisvesting nodig is op het moment van renovatie of nieuwbouw. Het schoolgebouw Hiemstralaan 24/24a wordt gerenoveerd voor deze tijdelijke huisvesting. Beatrix de Burcht is de eerste school die gebruik gaat maken van dit schoolgebouw. Daarna kunnen andere scholen gebruik maken van dit schoolgebouw waarna het een definitieve (onderwijs)functie krijgt. De voorbereidingen voor de renovatie van het schoolgebouw aan de Hiemstralaan zijn gestart. Planning is dat de uitvoering in 2023 gaat plaatsvinden.

(nr. 14) De Regenboogschool locatie Retranchement: Binnen het IHP Gorinchem Oost (2017) is budget vrijgemaakt voor renovatie van het schoolgebouw. Het budget bleek ontoereikend door de technische kwaliteit van het gebouw en de hogere eisen die gesteld zijn aan binnenklimaat en duurzaamheid. Het gebouw kent nu een overcapaciteit en als zodanig niet passend. Om deze locatie optimaal te kunnen gebruiken voor (thuisnabij) onderwijs is het project gestart om de Regenboogschool locatie Retranchement en de school voor speciaal basisonderwijs (sbo) Beatrix de Burcht samen te huisvesten in één gebouw. Hiermee ontstaat een voor de toekomst passend ENG schoolgebouw en biedt de samenwerking tussen basisonderwijs en speciaal basisonderwijs verdere mogelijkheden voor de ontwikkeling voor meer inclusiever onderwijs. De betreffende scholen en partners zijn het nieuwe onderwijskundig concept aan het ontwikkelen. Van daaruit wordt een programma van eisen en het definitieve haalbaarheidsonderzoek opgesteld. De motie 'open schoolplein' (raadsvergadering 21-02-2019) gericht op gemeenschappelijk gebruik van de buitenruimte wordt in het onderzoek meegenomen.

[26] Allecijfers.nl

CONCEPT

Uitvoeringsprogramma 2023-2028 basisonderwijs

Figuur 12: Uitvoeringsprogramma 2023-2028 basisonderwijs

De basisscholen binnen het uitvoeringsprogramma 2023-2026 bevinden zich in wijken waar leerlingen een verhoogde kans op onderwijsachterstanden hebben. Deze verhoogde kans is 16% (Lingewijk), 29% (Haarwijk) en 48% (Gildenwijk)[27]. Deze cijfers zijn, naast de uitkomsten van de quickscan, een extra argument voor een snelle aanpak op onderwijshuisvesting.

Samen Onderwegschool (locatie Goudoeverstraat):
De Samen Onderwegschool heeft een locatie op Schuttersplein (Stalkaarsen) en een locatie aan de Van Goudoeverstraat in de Gildenwijk. De school bedient een specifieke doelgroep in de buurt. In samenwerking met SKG is er een Voorschool, speciaal voor kinderen tussen de 2-4 jaar. Bouwjaar van het gebouw is 1968. De quickscan laat zien dat deze school aan een renovatie/nieuwbouw toe is. Naast de onderwijsvisie van de school en meer inclusiever onderwijs zal binnen de gebiedsgerichte businesscase onderzocht worden welke mogelijke functies voor de buurt kunnen worden toegevoegd aan het nieuwe schoolgebouw. Zo kan de school een centrale plek worden voor leerlingen en bewoners van de buurt.

Uitstraling	
Bouwkundig	
Veiligheid	
Binnenmilieu	
Exploitatie	
Onderwijs/functioneel	
Totaal	

Figuur 13: Samenvatting quickscan

[27] www.dashboards.cbs.nl (Verwachte onderwijsachterstanden in opdracht van OCW.)

Anne Frankschool:
De school aan de Ganzenwei heeft een belangrijke wijkfunctie. De buurt, waarin de school staat, wordt op sommige plekken vernieuwd. In de school is een peuteropvang van SKG en maken een aantal onderwijsinstanties gebruik van ruimtes. Bouwjaar van het gebouw is 1968. De quickscan laat zien dat deze school aan een renovatie/nieuwbouw toe is. Ook hier kan het toekomstig schoolgebouw een centraal punt en een upgrade zijn voor de buurt. Dit wordt in de gebiedsgerichte businesscase onderzocht.

Uitstraling	
Bouwkundig	
Veiligheid	
Binnenmilieu	
Exploitatie	
Onderwijs/functioneel	
Totaal	

Figuur 14: Samenvatting quickscan

J.P. Waaleschool:
De school is gevestigd aan de Herman de Ruijterstraat (Lingewijk) en heeft een hoofdgebouw (nr. 34) en een dependance (nr. 30). SKG heeft er een kinderdagverblijf, peuterspeelzaal en buitenschoolse opvang (plus). Samen met de tussenliggende sporthal vormen deze gebouwen het Lingeplein en hebben een monumentale status. De quickscan laat zien dat de dependance (bouwjaar 1940) aan een renovatie toe is.

Uitstraling	
Bouwkundig	
Veiligheid	
Binnenmilieu	
Exploitatie	
Onderwijs/functioneel	
Totaal	

Figuur 15: Samenvatting quickscan

De Lingewijk kent veel woningbouwprojecten. De leerlingenprognoses laten daarom een stijgende lijn zien (zie figuur 6). Binnen korte termijn is er meer structurele onderwijsruimte nodig. Binnen de uit te voeren gebiedsgerichte businesscase wordt deze uitbreiding en andere mogelijke functies voor de wijk meegenomen. Dit is tevens een natuurlijk moment om de gebouwen binnen de mogelijkheden maximaal te verduurzamen.

CONCEPT

Uitvoeringsprogramma 2023-2028 voortgezet onderwijs

Figuur 16: Uitvoeringsprogramma 2023-2028 voortgezet onderwijs

De Uilenhof:
De school biedt vmbo-onderwijs aan en leerlingen volgen hier de eerste twee jaar havo en stromen in het 3e jaar door naar Lyceum Oudehoven. Het aantal leerlingen is in de afgelopen jaren gedaald naar ongeveer 400. Het gebouw aan de Oude Hoven is in 1960 gebouwd. Het gebouw is sterk verouderd en de toegankelijkheid van de school is beperkt. De quickscan laat zien dat deze school aan een renovatie/nieuwbouw toe is. De Uilenhof wordt meegenomen in de ontwikkeling van de beroepencampus.

Uitstraling	
Bouwkundig	
Veiligheid	
Binnenmilieu	
Exploitatie	
Onderwijs/functioneel	
Totaal	

Figuur 17: Samenvatting quickscan

Beroepencampus:
De eerste fase van de regionale beroepen- en innovatiecentrum (Gilde Vakcollege Techniek en i_lab) wordt nu uitgevoerd. Gemeente, schoolbesturen vo en Da Vinci College en partners komen binnen het uitvoeringsplan 2023-2026 met een voorstel om te komen tot de volgende fase/eindcontouren van de beroepencampus, als onderdeel van de totale gebiedsontwikkeling Gorinchem Noord. De ontwikkeling van de campus is onderdeel van een gezamenlijke gebiedsgerichte businesscase waarin perspectief wordt gegeven hoe de onderwijshuisvesting vo over de gehele stad wordt verspreid.

Lingewaal College:
Aan het Merwedekanaal staat het Lingewaal College. Deze school is voortgezet speciaal onderwijs Het Lingewaal College biedt onderwijs op de niveaus vmbo kader, vmbo-tl (theoretische leerweg) en havo. Door stijging van leerlingenaantallen zijn in augustus 2022 noodlokalen neergezet voor twee schooljaren. Het gebouw (1960) is niet passend en de quickscan laat zien dat deze school aan een renovatie/nieuwbouw toe is.

Uitstraling	
Bouwkundig	
Veiligheid	
Binnenmilieu	
Exploitatie	
Onderwijs/functioneel	
Totaal	

Figuur 18: Samenvatting quickscan

In 2022 is een ruimtelijke onderzoek uitgevoerd bij het Omnia College in opdracht van OVO. De besturen/directie van Yulius en OVO gaan onderzoeken of en zo ja hoe het Lingewaal College binnen het gebouw van het Omnia College een plek kan krijgen. Dit scenario is tevens onderdeel van de gehele bussinescase onderwijshuisvesting vo.

Fortes Lyceum:
In de wijk Wijdschild staat het Fortes Lyceum. De school biedt Mavo, Havo, Vwo en Technasium aan. Het aantal leerlingen is sterk gestegen in de afgelopen jaren naar ruim 1300. Er zijn aanpassingen in en om het gebouw uitgevoerd om de ruimte maximaal in te kunnen zetten. Vorig jaar is tevens een nieuwe gymzaal gebouwd. Voor het aantal leerlingen wordt meer ruimte gevraagd. Voor schooljaar 2022-2023 wordt nu gebruik gemaakt van tijdelijke onderwijshuisvesting op Top Naeff 28.

Fortes Lyceum vraagt aan de gemeente om te mogen uitbouwen. In de voorbereidingsfase wordt een onderzoek uitgevoerd welke (maximale) bouwmogelijkheden er zijn op het perceel van Fortes Lyceum. De uitkomsten van dit onderzoek worden als mogelijk scenario meegenomen in de businesscase onderwijshuisvesting vo.

Financiële uitgangspunten en vertaling

De visie op onderwijshuisvesting en de daaruit vertaalde beleidsdoelstellingen zijn samengebracht en voorzien van een financiële vertaling. Kwaliteitsuitgangspunten zijn vertaald in een kwaliteitsambitie. Een schoolgebouw sluit aan bij de onderwijskundige visie van de school, heeft een gezond binnenklimaat, past bij het aantal leerlingen en is toekomstbestendig, duurzaam, toegankelijk en inclusiever. Op basis van kengetallen kunnen de investeringskosten worden berekend.

De nieuwe/gerenoveerde schoolgebouwen die worden gerealiseerd zijn klaar voor de toekomst en dragen bij aan het welzijn en een gezonde leeromgeving voor de kinderen. Dit gaat verder dan het nu geldende wettelijk verplichte kwaliteitsniveau. De argumentatie hiervoor is dat BENG onvoldoende is om (voor onderwijshuisvesting) de klimaatdoelstelling te halen in 2050. Gezonde huisvesting van kinderen en docenten is een randvoorwaarde voor een goed schoolgebouw. Streefniveau is Frisse scholen B. In bijlage 7 is het advies standaard kwaliteitsniveau Frisse Scholen voor een nieuwbouwschool uitgewerkt, die als basis dient bij de kostenconfiguratoren (zie volgende paragraaf). Daarnaast past het schoolgebouw bij de onderwijsvisie van de school waarbij het gebouw aanpasbaar kan zijn voor de toekomst en ruimte biedt voor inclusiever onderwijs.

Kostenconfigurator

De bepaling van de kwaliteitsambitie leidt tot indicatieve investeringsbedragen per m²bruto vloeroppervlakte (bvo). Met behulp van de kostenconfiguratoren van HEVO (door PO-raad en VO-raad erkende instrumenten ter bepaling van de investeringskosten) zijn de geldende

CONCEPT

investeringsniveaus per vierkante meter bepaald voor nieuwbouw. De investeringsniveaus zijn voor het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs uitgewerkt voor Gorinchem. Zie bijlage 6). Er ontstaan schaalvoordelen bij het bouwen van een school met een grotere omvang. Dit is ook terug te zien in de verschillen tussen het primair en voortgezet onderwijs.

Uitgangspunten financiële vertaling

Vanuit de uitkomsten van de kostenconfigurator kan een indicatieve berekening worden gemaakt van de investeringskosten. Daarbij zijn de volgende uitgangspunten gebruikt:

- De kostenconfigurator (2023) is incl. btw. met een prijspeil 1-1- 2023. De kostenconfigurator gaat uit van normale marktomstandigheden voor wat betreft beschikbaarheid van materialen en inschrijvingen van aannemers bij projecten. Periodieke indexaties zijn op basis van de index die de VNG hanteert voor de normbedragen Risico's ten aanzien van de bouwkosten zijn ook te vinden in de algemene prijsontwikkeling van bouwprojecten in Nederland en de regio Gorinchem.

- In de investeringskosten zijn ook bijkomende kosten opgenomen. Daarbij is rekening gehouden met de volgende kosten: honoraria, aansluitkosten, heffingen, verzekeringen, risicoverrekening en onvoorzien.

- Aanvullende kosten die locatie gebonden zijn, of anderszins niet vallen onder de bouwkosten en bijkomende kosten voor de realisatie van een schoolgebouw, zijn niet opgenomen in de financiële vertaling. Per opgave komen er nog diverse kosten bij. Dit kan per project sterk verschillen. De kosten waarmee rekening moet worden gehouden zijn onder andere voor tijdelijke huisvesting, grondkosten, locatie gebonden kosten, sloopkosten en asbestsanering, interne kosten voor gemeente/schoolbestuur, kosten voor organisatorische ondersteuning, inrichtingskosten en verhuiskosten. Deze kosten kunnen hoog oplopen, zeker als tijdelijke huisvesting benodigd is.

  Gemiddeld gezien betreft het op een totale opgave van de gemeente (dus over alle schoolgebouwen berekend) 20–25% van de investeringskosten. Het kan echter zijn dat voor het ene schoolgebouw slechts 10% nodig is, waarbij het volgende schoolgebouw 50% aan extra kosten met zich meebrengt. Dit is met name afhankelijk van de noodzaak tot tijdelijke huisvesting. Per opgave worden deze nader gespecificeerd en onderbouwd in een haalbaarheidsonderzoek binnen de gebiedsgerichte businesscase.

- Er is voor de ruimtebehoefte bij de doorrekening van de investeringskosten uitgegaan van het gemiddelde aantal leerlingen tussen 2022 en 2040 uit de prognose van Pronexus van 2022. In de businesscases, voorafgaand aan het afgeven van een voorbereidingskrediet, wordt het leerlingenaantal nogmaals herijkt en wordt berekend welke ruimtebehoefte er is voor inclusiever onderwijs en eventueel kinderopvang.

  Per opgave wordt in de gebiedsgerichte businesscase onderzoek plaats of het gebouw ook inzetbaar is voor andere maatschappelijke doelen en welke ruimte dit vraagt. Het gebouw kan zo een multifunctioneel karakter krijgen en de wijk of buurt aantrekkelijker maken en versterken.

- In de berekening is uitgegaan voor nieuwbouw bij iedere vervangings- en uitbreidingsopgave van de investeringskosten voor nieuwbouw. In de businesscases zal de

CONCEPT

afweging tussen nieuwbouw en renovatie plaatsvinden en worden de daadwerkelijke kosten in beeld gebracht.

Voorafgaand aan de start van deze projecten zal een uitgebreid onderzoek moeten plaatsvinden naar de technische haalbaarheid van vernieuwbouw van deze schoolgebouwen. In sommige gevallen is vernieuwbouw goedkoper dan nieuwbouw omdat veel delen van het gebouw hergebruikt kunnen worden. Het komt echter ook regelmatig voor dat de investeringskosten nagenoeg gelijk zijn of zelfs hoger in het geval van vernieuwbouw. Veiligheidshalve wordt daarom in de investeringsplannen voor alle projecten
(nieuwbouw en vernieuwbouw) uitgegaan van de kostenkengetallen voor nieuwbouw

- Het streven is om projecten te realiseren in de termijn waarin de projecten zijn genoemd. Indien er op projectniveau vertraging ontstaat in één of meerdere projecten blijft het mogelijk om andere projecten parallel op te pakken

Overzicht investeringsplanning schoolgebouwen

In paragraaf 'Lopende projecten onderwijshuisvesting' zijn de projecten vanuit vorige IHP's omschreven waarvoor al een raadsbesluit is genomen of een beschikking is afgegeven. Vanuit de quickscan en het uitvoeringsprogramma 2023-2026 is een volgordelijkheid bepaald binnen de totale opgave van het IHP. Figuur 19 is een totaal overzicht van de investeringsplanning voor de komende 20 jaar. Er is (nog) geen volgordelijkheid binnen de periode indelingen.

Soort	Schoolbestuur	Projecten	Aant. ll. Totaal 2038	m2 - RMB Totaal 2038	Totaal bedrag per m2	Totale kosten
0 tot 5 jaar						
VO	CVO-AV	Uilenhof	420	3.688	€ 3.208	€ 11.831.104,0
(V)SO	Yulius	Lingewaal College	72	1.248	€ 3.658	€ 4.565.184,0
PO	OVO	Anne Frankschool	149	952	€ 4.013	€ 3.820.376,0
PO	LOGOS	Samen Onderwegschool (Goudoever)	71	557	€ 4.013	€ 2.235.241,0
PO	OVO	J.P. Waaleschool	127	639	€ 4.013	€ 2.563.544,5
Subtotaal			492	4.936		**€ 25.015.449,53**
5 tot 10 jaar						
VO	OVO	Omnia college	422	4.066	€ 3.208	€ 13.043.728,0
Subtotaal			422	4.066		**€ 13.043.728,00**
10 tot 20 jaar						
VO	OVO	Fortes Lyceum	1.328	8.937	€ 2.988	€ 26.703.756,0
VO	OVO	Vita College	109	1.628	€ 4.013	€ 6.533.164,0
PO	OVO	Tweemaster	325	1.075	€ 3.449	€ 3.707.675,0
PO	Ds. Koelmanschool	Ds. Koelmanschool	308	1.337	€ 3.449	€ 4.611.313,0
PO	LOGOS	Tamboerijn	113	768	€ 4.013	€ 3.081.984,0
	Gemeentelijk gebouw	Top Naeff 28				€ -
VO	CVO-AV	Windroos	255	2.194	€ 3.786	€ 8.306.484,0
BO	OVO	Graaf Reinaldschool	341	1.915	€ 3.449	€ 6.604.835,0
(V)SO	SPON	Kleine Wereld	62	1.342	€ 3.950	€ 5.300.900,0
VO	LOGOS	Noordhoek	211	2.865	€ 3.786	€ 10.846.890,0
VO	CVO-AV	Lyceum Oudehoven	1.015	6.034	€ 2.988	€ 18.029.592,0
Subtotaal			4.067	28.095		**€ 93.726.593,00**
						€ 131.785.770,53

Figuur 19: Investeringsoverzicht schoolgebouwen voor 20 jaar

CONCEPT

interpretatie van de investeringskosten

De benoemde visie op onderwijshuisvesting (zie hoofdstuk 3) en het onderwijshuisvestingsbeleid (zie hoofdstuk 2) zijn de kwaliteitsuitgangspunten voor de investeringen. De gemeente maakt zich hard voor deze kwaliteitsuitgangspunten. Het IHP geeft vervolgens een doorkijk wat dit betekent voor de investeringskosten. Deze investeringskosten zijn gepresenteerd in de vorm van kengetallen en zijn indicatief. Het doel van het investeringskostenoverzicht is om de gemeente en de schoolbesturen inzicht te geven in de financiële omvang van de opgave en is een startpunt in de voorbereiding van deze opgave.

Met het IHP als beleidsdocument worden voor de individuele projecten, op het moment dat deze actueel worden, haalbaarheidsonderzoeken uitgevoerd en gebiedsgerichte businesscases opgesteld. In deze businesscases worden de investeringskosten opnieuw berekend, nu op basis van project specifieke kengetallen. In deze fase wordt immers duidelijk voor hoeveel leerlingen en hoeveel vierkante meters daadwerkelijk wordt gebouwd, op welke locatie, in hoeveel bouwlagen, etc. Ook worden locatie gebonden kosten meegenomen. Op basis hiervan wordt het krediet aangevraagd bij de raad. Vervolgens kan het project daadwerkelijk starten met de definitiefase en daarna de ontwerpfase.

Reflectie op de opgave

De opgaven binnen de onderwijshuisvestingsportefeuille leiden tot een enorme investeringsopgave voor de onderwijshuisvesting. Het is de resultante van de ook op landelijk niveau erkende vernieuwings- en verduurzamingsopgave. De regionale onderwijsfunctie van Gorinchem versterkt de omvang.

Er ligt een grote opgave. Los van de reeds lopende projecten is er een investeringsbehoefte voorzien van ca. 25 miljoen euro bouwkosten in de eerste termijn van 0 tot 5 jaar. Dit wordt veroorzaakt door de verouderde gebouwen zowel in het PO, VO als in het VSO. Daarnaast is er een toename van leerlingen waar ook uitbreiding gevraagd wordt

Er is onderzocht of er mogelijke scenario's zijn om de investeringen te dempen of te faseren. Gedacht kan worden aan het afschalen van de kwaliteitsambitie en verdere fasering.
Echter leidt het afschalen van de kwaliteitsambitie niet tot de gewenste toekomstbestendige schoolgebouwen. Faseren leidt er tevens toe dat de CO2-norm in 2030 mogelijk niet gehaald wordt en schoolbesturen de gebouwen langer in stand dienen te houden, waar ook de nodige kosten aan onderhoud en exploitatie mee zijn gemoeid.

De investeringsopgave van dit IHP zal in samenspraak met het College en de gemeenteraad moeten worden verkend welke mogelijkheden er zijn tot financiering van de opgave. Mogelijkheden liggen o.a in een afspraak om opbrengsten van onderwijslocaties die niet meer gebruikt worden te reserveren voor onderwijshuisvesting.

Landelijke regelingen/subsidies (bijvoorbeeld Specifieke uitkering ventilatie in scholen (SUVIS) gelden nagenoeg alleen voor bestaande bouw. Het meest recente Interdepartementaal Beleidsonderzoek Onderwijshuisvesting van april 2021 onderstreept nogmaals dat er structureel forse extra investeringen noodzakelijk zijn: jaarlijks minstens €730 miljoen extra. Vooralsnog komt er geen extra financiering vanuit het rijk voor onderwijshuisvesting. Door de ingezette lobby richting Den Haag is Gorinchem in debatten wel benoemd als stad met een meer dan evenredige onderwijsopgave.

CONCEPT

OCW, de PO-raad, de VO-raad en VNG doen op dit moment samen een aanvraag voor een bijdrage uit het Nationaal Groeifonds ten behoeve van de onderwijshuisvestingsopgave. Gemeenten en schoolbesturen kunnen straks een aanvraag doen voor een bijdrage uit het beschikbaar gestelde geld (onder een aantal voorwaarden), waarbij er geld beschikbaar wordt gesteld om het verschil te overbruggen tussen de minimale eisen aan schoolgebouwen (Bouwbesluit) zoals geraamd op basis van de normbedragen van HEVO, en de hoge eisen die gesteld worden in de leerlabs (ENG, Frisse Scholen B, en zo nog enkele). Daarbij zal het groeifonds 90% van het verschil financieren, en de gemeente de resterende 10%.

De gemeente Gorinchem vindt de kwaliteit, gezondheid en toekomstbestendigheid van onderwijshuisvesting belangrijk en kiest er daarom voor in deze zaken te investeren zoals vastgelegd in dit IHP. Deze bereidheid is onlosmakelijk verbonden aan de bereidheid van schoolbesturen om ook een bijdrage te leveren aan de investering in de nieuwe en gerenoveerde schoolgebouwen welke in verhouding staat tot de exploitatievoordelen die het hogere kwaliteitsniveau met zich meebrengt (total cost of ownership).

Voor het leveren van een bijdrage maken schoolbesturen gebruik van de vergoeding voor materiële instandhouding (mi-vergoeding) die zij ontvangen van het rijk. Een deel van de kwaliteitsambitie kan bijvoorbeeld gefinancierd worden vanuit een mogelijk exploitatievoordeel (op energiekosten of bijv. kozijnen of afwerkingen die langer meegaan) gedurende een deel van de levensduur van het gebouw en een besparing op onderhoud aan het bestaande gebouw voorafgaand aan een nieuwbouwopgave (besparing op investeringen in het lopende meerjarig onderhoudsplan). Verandering in onderwijswetgeving voor scholen geeft hopelijk meer mogelijkheden dan de beperkte ruimte voor investering in nieuwbouw/renovatie die er nu is. Daarnaast kunnen mogelijke andere subsidies zorgen dat schoolbesturen meer kunnen investeren in nieuwbouw (voorbeeld STO-gelden voor de nieuwbouw van het Gilde Vakcollege Techniek).

Voor schoolbesturen is er onzekerheid over het overheidsbeleid ten aanzien van de vergoeding voor materiele instandhouding en Zijn voorzichtig zijn in het toezeggen van bijdragen aan Total Cost of Ownership (TCO). Ook hier zijn tekorten op de vergoeding. De positieve effecten van één nieuw gebouw zijn benodigd voor de negatieve exploitatie van de gehele portefeuille. En de onderhoudskosten voor ENG gebouwen zijn nog onvoldoende gebenchmarkt. Het is al wel duidelijk dat onderhoudskosten in een ENG gebouw hoger zijn dan in een BENG gebouw, vanwege de installaties.

Uiteraard geldt voor de gemeente ook dat zij meer moeten investeren dan wat zij ontvangen via het gemeentefonds. De gemeente verwacht dat de schoolbesturen bereid zijn om mee te investeren.

Gebiedsgericht businesscases

Voor de aanpak van het uitvoeringsprogramma 2023-2026 is gekozen om vanuit de integraliteit van het IHP elke onderwijsopgave als apart project uit te voeren in de vorm van een gebiedsgericht businesscase. De onderwijsbeleidsdoelstellingen zijn voor deze businesscase het startpunt. Idealiter sluit het onderwijsgebouw zo goed mogelijk aan bij het onderwijsconcept van de specifieke school en ondersteunt het gebouw inclusief onderwijs. Goede onderwijshuisvesting draagt niet alleen bij aan de kwaliteit en inclusiviteit en doorlopende leerlijnen van het onderwijs zelf, maar ook aan de leefomgeving. Een goede school kan een wijk (buurt) aantrekkelijker maken en versterken. Zeker als het gebouw ook inzetbaar is voor andere maatschappelijke doelen zoals cultuur, gezondheid of sport. Al bestaande maatschappelijke infrastructuur wordt hierin natuurlijk meegenomen.

CONCEPT

De uitkomst van de gebiedsgerichte businesscase wordt vertaald naar een investeringsoverzicht inclusief de financiële inbreng van de gemeente, schoolbestuur en andere partners. Andere financieringsvormen zoals subsidies worden waar mogelijk ook hierin meegenomen. Het voor te leggen krediet zal worden afgestemd op de dan geldende situatie die vanuit het haalbaarheidsonderzoek naar voren komt en wordt berekend tegen een actueel prijspeil.

Doelstellingen klimaatakkoord

In het Klimaatakkoord zijn de doelstellingen geformuleerd om de CO2-uitstoot te verlagen in 2030 en 2050. De EU-lidstaten hebben met elkaar afgesproken dat de EU in 2030 minimaal 55% minder moet uitstoten (t.o.v. 1990) en klimaatneutraal is in 2050. Om deze doelstellingen te halen zijn de genoemde investeringsbudgetten op basis van energieneutraal (ENG) bouwen. Met de afgeronde onderwijshuisvestingsprojecten tussen 2021 tot nu en de lopende onderwijsprojecten inclusief het uitvoeringsprogramma 2023-2026 wordt een CO2-besparing van 27% gerealiseerd. Daar komen de energiebesparende maatregelen van de gebouwen voor 2021 en komende maatregelen van gebouwen die geen onderdeel zijn van het uitvoeringsprogramma 2023-2026 nog bij. Om de totale CO2-doelstelling voor de onderwijsportefeuille in beeld te houden, gaat gewerkt worden met het Co2mpas (CO2kompas). Het CO2kompas is een dashboard met de meest belangrijke inzichten zoals een tijdlijn met de CO2-uitstoot, investeringskosten en of de klimaatdoelstellingen behaald worden.

uitvoering van het IHP

Na vaststelling van het IHP kan gestart worden met het uitvoeringsprogramma 2023-2026. Het uitvoeringsprogramma bestaat uit de volgende onderdelen:

- Procesafspraken programmaniveau: Het inrichten van een organisatie voor de realisatie van het uitvoeringsprogramma, eisen aan de gebiedsgerichte businesscases, monitoring/evaluatie van projecten en borging van kwaliteit.
- Procesafspraken Projectniveau: Het ontwikkelen van een uniforme wijze waarop gemeente en schoolbesturen (en mogelijke andere partners) samenwerken bij de realisatie van de projecten. Er worden gezamenlijk keuzes gemaakt over de mate van regie en autonomie van beide partijen van initiatief- tot realisatiefase. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het inbouwen van toets- en instemmingsmomenten voor de gemeente tot het moment dat het schoolbestuur bouwheer is.
- Gebiedsontwikkeling beroepencampus: Gemeente en schoolbesturen vo komen tot een gezamenlijke gebiedsgerichte businesscase waarin perspectief wordt gegeven hoe de onderwijshuisvesting over de gehele stad wordt verspreid. Zo komen de eindcontouren van de beroepencampus en andere onderwijsgebieden in beeld.
- Monitoring klimaatdoelstellingen: Het CO2kompas wordt ontwikkeld en bijgehouden om zo steeds de actuele stand met betrekking tot de klimaatdoelstellingen beschikbaar te hebben. Het CO2kompas helpt ook om de effecten van CO2 reductie te berekenen voor toekomstige uit te voeren duurzaamheidsmaatregelen.

Na vaststelling van het uitvoeringsprogramma kan worden gestart met de initiatieffase van de projecten door per project een businesscase op te stellen waarbinnen een haalbaarheidsonderzoek wordt uitgevoerd.

Met het opstellen van haalbaarheidsonderzoeken worden projecten geconcretiseerd en geactualiseerd. De gemeente is opdrachtgever, maar gemeente en schoolbesturen zijn gezamenlijk betrokken bij de opdracht. De haalbaarheidsonderzoeken hebben als doel om:

CONCEPT

- Het definitieve leerlingenaantal te bepalen.
- Een definitieve afweging tussen nieuwbouw of renovatie te maken.
- De dan bekende investeringskosten en geïnventariseerde risico's in beeld te brengen inclusief raming van de locatie gebonden en project specifieke kosten
- De TCO-benadering te concretiseren.
- Participatie en inspraak te organiseren voor doelgroepen zoals: kinderopvang, maatschappelijke partners, leerlingen, docenten, ouders, bedrijven en omwonenden.
- Aandacht te besteden aan gebiedsontwikkeling en vergroening en multifunctionaliteit van de buitenruimte.
- De verantwoordelijkheid voor het bouwheerschap te bepalen.

Wijzigingen wet- en regelgeving en overige uitgangspunten

Dit IHP is opgesteld onder de wet- en regelgeving zoals deze geldt op het moment van opstellen daarvan. Echter, wet- en regelgeving is onderhavig aan voortschrijdend inzicht; zo ook de wetgeving met betrekking tot het huisvestingsstelsel voor het funderend onderwijs in Nederland. Bij (substantiële) wijzigingen van bijvoorbeeld het genoemde stelsel, de Algemene Uitkeringen van het Gemeentefonds, de wijze van bepalen van normbedragen, wijzigingen ten aanzien van Bouwbesluit, Bouwkosten Energieakkoorden of enig andere substantiële ontwikkeling, kan het nodig zijn om dit IHP (op onderdelen) aan te passen aan de dan geldende realiteit en mogelijkheden. Herijking van het IHP is geprogrammeerd in een cyclus van vier jaar.

CONCEPT

Bijlage 1: Scholenbestand 2023

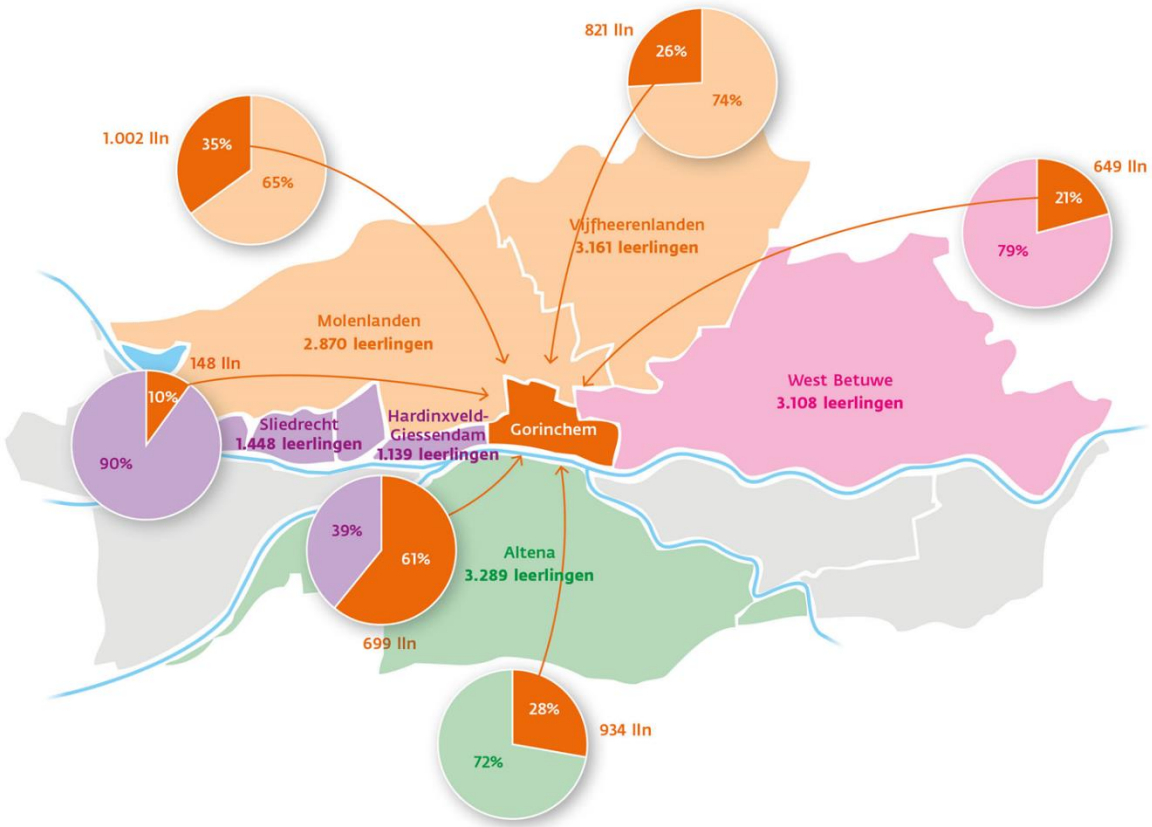
voortgezet onderwijs/voortgezet speciaal onderwijs

1	Gilde Vakcollege Techniek	Gildenweg	4204GH	4	
2	Uilenhof	Oude Hoven	4205AK	8	
3	Omnia College	W. de Vries Robbéweg	4206AK	27	
4	Fortes Lyceum	Wijdschildlaan	4207EA	4	
5	Vita College	Merwedekanaal	4206BC	8	
6	Windroos	Koningin Wilhelminalaan	4205ET	2	
7	Lyceum Oudehoven (Tienercollege/de Delta)	Hoefslag	4205NK	4	
8	De Noordhoek	Hoefslag	4205NK	8 t/m 12	
9	Gymnasium Camphusianum	Vroedschapstraat	4204AJ	11	
10	Gomarus Scholengemeenschap	Hoefslag	4205NK	11	
11	Leegstandsbeheer	Lange Slagenstraat		1	
12	Yulius Lingewaal College	Merwedekanaal	4206BC	8a	
13	De Rotonde	Dokter Hiemstralaan	4205KK	85	

Basisonderwijs/speciaal onderwijs

14	De Regenboog (2e locatie)	Retranchement	4207ET	3	
15	Anne Frank	Ganzenwei	4205XD	10	
16	Samen Onderweg (2e locatie)	Van Goudoeverstraat	4204XK	82	
17	J.P. Waale (dislocatie)	Herman de Ruijterstraat	4206ZM	30	
18	De Tweemaster	Oude Lombardstraat	4201HR	21	
19	Ds. Koelmanschool	Tapperstraat	4204TR	1	
20	De Tamboerijn	Westerstraat	4201GT	3	
21	Graaf Reinald (dislocatie)	Top Naeffstraat	4207MT	28	
22	Graaf Reinald	Top Naeffstraat	4207MT	26	
23	De Regenboog (Juniorcollege)	Albertine Kehrerstraat	4207MV	7	
24	IKC Merweplein	Merwe Donk	4207XB	4	
25	J.P. Waale (Lingeplein)	Herman de Ruijterstraat	4206ZM	34	
26	Jenaplanschool	Traverse	4207GG	18	
27	De Poorter (Gildenplein)	Schepenenestraat	4204BL	1 t/m 5	
28	Mariëngaarde (Gildenplein)	Schepenenestraat	4204BL	1 t/m 5	
29	Samen onderweg (Schuttersplein)	Stalkaarsen	4205PG	15 t/m 17	
30	Kleurenlint (Dalemplein)	Kruithoorn	4208CJ	3	
31	Montessori (Dalemplein)	Kruithoorn	4208CJ	3	
32	Leegstandsbeheer	Dokter Hiemstralaan	4205KM	24	
33	De Kleine Wereld	Dokter Bauerstraat	4205KE	154	
34	De Cirkel (Schuttersplein)	Stalkaarsen	4205PG	16 t/m 17	
35	Beatrix-De Burcht	Hoefslag	4205NK	6	

Bijlage 2: De regionale onderwijsfunctie Gorinchem voor buurgemeenten

CONCEPT

Bijlage 3: Uitkomsten quickscan

Advies

- < 57 punten: binnen 5 jaar renovatie of nieuwbouw
- 57 - 63 punten: binnen 5 - 10 jaar renovatie of nieuwbouw
- 63 - 69 punten: binnen 10 - 20 jaar renovatie of nieuwbouw
- > 69 punten: na 20 jaar of langer renovatie of nieuwbouw

Bestuur	Naam	Type	Bouwjaar	Uitstraling x1	Bouwkundig x3	Veiligheid x1	B.Milieu x2	Exploitatie x2	Onderwijs / functioneel x3	Advies
CVO-AV	De Uilenhof (CS de Hoven)	Quick	1960	5,0	4,0	6,0	4,0	5,5	4,0	54,0
Yulius	Het Lingewaal College	Quick	1960	5,5	4,0	6,0	5,5	4,0	4,0	54,5
Stichting OVO	De Anne Frankschool	Quick	1960	5,5	4,0	6,0	4,0	5,5	5,0	57,5
Stichting Logos	De Samen Onderwegschool dislocatie	Quick	1968	5,0	4,0	6,0	5,0	5,0	5,0	58,0
Stichting OVO	J.P. Waaleschool dislocatie	Quick	1940	7,0	4,0	6,0	6,0	5,0	4,0	59,0
Stichting OVO	Omnia college	Quick	1961	6,0	4,0	5,5	5,0	5,0	6,0	61,5
Stichting OVO	Fortes Lyceum (Bouwdeel 1)	Quick	1967	6,0	4,0	6,0	5,0	7,0	5,0	63,0
Stichting OVO	Vita College	Quick	1960	5,5	4,0	5,5	5,5	4,0	7,0	63,0
Stichting OVO	De Tweemaster	Quick	1985	6,0	4,5	5,5	4,0	6,0	6,0	63,0
Ds. Koelmanscho...	Ds. Koelmanschool	Quick	1970	6,0	4,0	6,0	7,0	4,0	6,0	64,0
Stichting LOGOS	De Tamboerijn	Quick	1929	7,0	4,0	6,0	7,0	5,0	5,0	64,0
Gemeentelijk ge...	Top Naeff 28	Quick	1995	5,0	5,5	6,0	4,0	4,0	7,0	64,5
CVO-AV	De Windroos	Quick	1957	7,0	5,0	6,0	6,0	4,0	5,5	64,5
Stichting OVO	Graaf Reinaldschool	Quick	1989	6,0	4,5	6,0	5,0	7,0	5,5	66,0
SPON	De Kleine Wereld	Quick	1976	6,0	6,5	6,0	5,5	4,0	5,5	67,0
Stichting OVO	Fortes Lyceum (Bouwdeel 2)	Quick	1998	6,0	5,5	6,0	5,0	7,0	5,0	67,5
Stichting LOGOS	De Noordhoek (Bouwdeel 1)	Quick	1986	6,0	4,0	6,0	5,5	8,0	5,5	67,5
CVO-AV	Lyceum Oudehoven	Quick	1986	5,5	4,5	6,0	5,5	7,0	6,0	68,0
Stichting LOGOS	De Noordhoek (Bouwdeel 2)	Quick	1989	5,5	4,5	6,0	5,5	8,0	5,5	68,5
Stichting LOGOS	De Regenboog	Quick	1992	6,0	6,0	6,0	5,0	6,0	6,0	70,0
SPON	De Rotonde	Quick	1979	6,0	7,0	6,0	5,5	4,0	6,0	70,0
Stichting OVO	IKC Merweplein	Quick	2005	7,0	6,5	5,5	6,0	5,0	5,5	70,5
Stichting OVO	J.P. Waaleschool	Quick	1930	7,0	6,5	6,0	6,0	4,0	6,0	70,5
Stichting OVO	Jenaplanschool	Quick	1974	5,5	6,0	6,0	5,5	5,5	7,0	72,5
Stichting OVO	Het Gymnasium Camphusianum	Quick	2005	7,0	7,5	6,0	6,0	5,0	6,0	75,5
Stichting OVO	De Poorter (Gildenplein)	Quick	2011	6,0	6,5	7,0	7,5	6,0	6,0	77,5
SKOBA	De Mariëngaarde (Gildenplein)	Quick	2011	7,0	7,0	7,0	7,5	7,0	6,0	82,0
Gomarus	Gomarus scholengemeenschap (Bou...	Quick	1996	6,0	5,5	7,0	7,5	7,0	8,0	82,5
Stichting LOGOS	De Samen Onderwegschool (Schutte...	Quick	2015	6,0	8,0	7,0	7,5	4,0	8,0	84,0
Stichting Logos	De Cirkel (Schuttersplein)	Quick	2015	6,0	8,0	7,0	7,5	4,0	8,0	84,0
Gomarus	Gomarus scholengemeenschap (Bou...	Quick	2005	6,0	7,0	7,0	7,5	7,0	8,0	87,0

Bijlage 4: Uitkomsten Duurzaamheidsscan

				Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3
Nr	Soort	Schoolbestuur	Projecten	10-20jr	>20jr	>20jr ENG
24	PO	OVO	IKC Merweplein	n.v.t.	€ 2.040.000	€ 2.757.000
25	PO	OVO	J.P. Waale	€ 81.000	€ 297.000	€ 416.000
17	PO	OVO	J.P. Waale (dependence)	€ 320.000	€ 474.000	€ 537.000
22	PO	OVO	Graaf Reinaldschool	€ 123.000	€ 761.000	€ 816.000
21	PO	Gemeente	Medegebruik Graaf Reinaldschool en Fortes	€ 138.000	€ 780.000	€ 780.000
18	PO	OVO	De Tweemaster	€ 114.000	€ 455.000	€ 573.000
26	PO	OVO	Jenaplanschool	n.v.t.	€ 723.000	€ 729.000
4	VO	OVO	Fortes Lyceum (Merewade College)	€ 537.000	€ 3.027.000	€ 3.921.000
9	VO	OVO	Gymnasium Camphusianum	€ 479.000	€ 1.344.000	€ 3.921.000
5	VO	OVO	Vita College	€ 159.000	€ 1.368.000	€ 1.368.000
20	PO	LOGOS	De Tamboerijn	n.v.t.	€ 213.000	€ 279.000
23	PO	LOGOS	De Regenboog	n.v.t.	€ 314.000	€ 620.000
8	VO	LOGOS	De Noordhoek	€ 252.000	€ 1.662.000	€ 1.827.000
19	PO	Ds. Koelmanschool	Ds. Koelmanschool	€ 179.000	€ 1.190.000	€ 1.167.000
6	VO	CVO-AV	SC De Hoven, Windroos	€ 258.000	€ 1.823.000	€ 2.111.000
7	VO	CVO-AV	CS De Hoven, Lyceum	€ 483.000	€ 1.560.000	€ 2.871.000
33	SO/VSO	SPON	De Kleine Wereld	n.v.t.	€ 780.000	€ 798.000
13	PO/SBO	SPON	De Rotonde	n.v.t.	€ 933.000	€ 953.000
				€ 3.123.000	**€ 19.744.000**	**€ 26.444.000**

Scenario 1: Wanneer het gebouw wordt gerenoveerd met een restlevensduur van 10 tot 20 jaar, ligt het voor de hand de Erkende Maatregelenlijst energiebesparing (EML) van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) door te voeren. De op deze lijst genoemde verbeterpunten zijn namelijk met een terugverdientijd van 5 jaar opgesteld, waardoor de verbeteringen daadwerkelijk zullen renderen.

Scenario 2: Met een restlevensduur van meer dan 20 jaar wordt gerenoveerd indachtig een werkelijke levensduurverlenging. Dit onderzoek richt zich op energetische verbeteringen, met waar mogelijk ook verbetering op basis van de thema's in Frisse Scholen. Andere zaken zoals bijvoorbeeld onderwijskundige staat zijn niet opgenomen.

Scenario 3: Zie scenario 2 inclusief energieneutraal als doelstelling.

CONCEPT

Bijlage 5: Bouwstenen visie campusontwikkeling Gorinchem

Uniformiteit en eenheid
Er moet sprake zijn van uniformiteit en een herkenbare eenheid. Dat speelt vooral in de buitenruimte. Een uniforme inrichting op de campus is belangrijk om de eenheid te benadrukken. Ook een duidelijke omkadering van de campus met duidelijke (hoofd)entrees tot de campus dragen bij aan de eenheid van de campus. Daarnaast geldt dat een eenduidige huisstijl (bebording, meubilair, beplanting) de eenheid ondersteunt.

Autovrije campus en bereikbaarheid OV
We willen graag dat de campus in Gorinchem autovrij wordt. Uiteraard moet de campus wel goed bereikbaar zijn. Automobilisten kunnen parkeren in centrale parkeervoorzieningen aan de randen van de campus.

De campus is dus het domein van langzaam verkeer. In de basis voor wandelaars. Alle voorzieningen dienen echter ook per fiets bereikbaar zijn (veel personeel en leerlingen komen met de fiets), tevens voorzien van eenduidige op het terrein verspreide fietsenstallingen (op korte afstand van de voorzieningen/instellingen).

De campus moet goed worden ontsloten met het openbaar vervoer. We kunnen ons voorstellen dat de bussen halteren aan beide randen van de campus. Belangrijk is een veilige verkeerssituatie, waarbij het doel is confrontaties tussen leerlingen uit het OV en het overige autoverkeer zo veel als mogelijk te mijden.

De mogelijke komst van de nieuwe treinhalte Gorinchem Noord is een belangrijke aanjager voor het succes van de campus. Een duidelijke, korte, veilige (loop)route tussen halte en campus is noodzakelijk!

Bruisend hart
Ook op een campus voor de leeftijdsgroepen die gebruik maken van de campus in Gorinchem is het belangrijk een bruisend hart te creëren, een middelpunt in de openbare ruimte als een natuurlijke verzamelplek voor leerlingen, bezoekers én personeel.
Een zorgvuldig vormgegeven ontmoetingsplek zoals een sportgelegenheid waar toernooien kunnen plaatsvinden of een plein met bijvoorbeeld een horecagelegenheid welke wordt gerund door leerlingen of personeel van de scholen zelf is een mogelijkheid. Ook het IAC kan hier een rol in vervullen, als centrale ontmoetingsplek.

Formele aantrekkelijke padenstructuur
De centrale plekken en de voorzieningen zijn bereikbaar via een goede formele padenstructuur, in de basis bedoeld voor mensen te voet. Deze structuur is bij voorkeur lommerrijk van sfeer en in ieder geval eenduidig herkenbaar. Uiteraard moet er aandacht zijn voor fietsroutes naar instellingen en voorzieningen.

Groene ontspannen ruimte
De campus wordt zoveel mogelijk groen ingericht. Dat vinden we belangrijk vanwege sfeer, maar zeker ook vanuit de klimaatadaptatie en de bewezen ontspanning die dat uitdraagt. Grasvelden, bloemrijke perken, bomenlanen en diverse solitaire bomen die schaduw en een prettig leefklimaat bieden, zijn daarom belangrijke onderdelen voor de inrichting van de campus.

Flexibiliteit gebouwde omgeving en schoolpleinen
De gebouwde omgeving is juist minder eenduidig dan de buitenruimte. Door de sterke eenheid in de buitenruimte is dat ook niet nodig, wat een behoorlijke flexibiliteit biedt aan de gebouwde omgeving op de campus. Wel vinden we het belangrijk om kwalitatieve gebouwen op de campus te hebben, die zich zoveel als mogelijk als objecten gedragen in de ruimte van campus.
Dat betekent ook iets voor de schoolpleinen, gezien de soort instellingen en (deels jonge) leerlingen die gebruik gaan maken van de campus. We hebben de ambitie om de schoolpleinen aan de voorzijden van de scholen in te richten als onderdeel van de campus, maar zijn nog wel herkenbaar als onderdeel van de school. Niet geheel open maar wel op een uniforme wijze geïntegreerd in de omgeving. Op deze wijze blijven de schoolpleinen strikt genomen het (herkenbare) domein van de scholen, maar wel geïntegreerd in de campus.
Over de ruimte tússen de scholen wordt op dit moment nog goed nagedacht in welke mate deze onderdeel worden van de campus (of juist niet onderdeel van de campus worden in verband met de behoefte aan geborgenheid voor extra jonge of kwetsbare leerlingen).

Gedeelde voorzieningen
Voorzieningen zoals bijvoorbeeld (kleinschalige) horeca, een mediatheek, vergaderfaciliteiten, een pluktuin, een kas met een leertuin, een fietscrossbaan, een ruimte voor start-ups van bedrijfjes van leerlingen of een uitgebreide ‘speeltuin’ voor pubers zijn zomaar ideeën voor gezamenlijke voorzieningen. Het zou mooi zijn als de leerlingen en personeel van de instellingen hier een initiërende rol in zouden kunnen nemen. De huidige voorzieningen in de scholen en instellingen (kantine, koffiecorner, administratiebalie) worden in principe niet met elkaar gedeeld. Natuurlijk vormt het i-lab ook een zeer belangrijk onderdeel van gedeelde voorzieningen!

Sporten op de campus is een meerwaarde!
Dat is dé gezamenlijke voorziening bij uitstek. De aanwezigheid van de sporthal kan benut worden en wellicht worden versterkt als sportcluster op de campus. De sportfaciliteiten kunnen ook gaan fungeren als een van de bruisende brandpunten op de campus.

CONCEPT

Gezondheid, klimaat en duurzaamheid
Dit betreffen termen die heel breed ingevuld kunnen worden, maar wel essentieel zijn voor de campus! De nieuwe generatie ziet dit als bijna een vanzelfsprekendheid. Hoe we dit onderwerp precies gaan invullen wordt onderzocht. Uitgangspunt is wel een innovatieve uitstraling en sfeer, gezondheid als drager bij het invullen van voorzieningen, klimaat-adaptief beheer en duurzame bebouwing en buitenruimte welke de innovativiteit op de campus ondersteunt.

CONCEPT

Bijlage 6: Investeringsniveaus per m² bruto vloeroppervlakte (bvo)

Kostenconfigurator HEVO VO 1-1-2023, Stichtingskosten incl. btw/m2 bvo

Onderdeel	Voortgezet Onderwijs		
Voortgezet onderwijs	**vmbo**	**havo/vwo**	**vmbo/havo/vwo**
Uitgangspunt bouwlagen	**2**	**3**	**3**
Norm bvo	**5000**	**8000**	**13000**
	Kosten per vierkante meter		
Bouwbesluit + BENG	€ 2.418	€ 2.227	€ 2.196
Marsh eisen	€ 31	€ 31	€ 31
Aanvullende kosten ENG	€ 97	€ 91	€ 92
Herindeelbaar gebouw	€ 126	€ 126	€ 126
Werkplekken in verkeersruimten	€ 41	€ 40	€ 40
Esthetische kwaliteit midden	€ 117	€ 116	€ 113
Frisse Scholen kwaliteitsadvies HEVO	€ 215	€ 203	€ 198
Exploitatiegericht bouwen	€ 99	€ 99	€ 97
Duurzaam bouwen (groen beton)	€ 22	€ 19	€ 18
Vergroten zichtlijnen	€ 26	€ 26	€ 26
Verplaatsbare panelenwand	€ 16	€ 10	€ 6
Totale kosten	**€ 3.208**	**€ 2.988**	**€ 2.943**

Kostenconfigurator HEVO PO 1-1-2023, Stichtingskosten incl. btw/m2 bvo

Onderdeel	Primair Onderwijs			
Aantal leerlingen	**100**	**200**	**300**	**400**
Uitganspunt bouwlagen	1	1	2	2
Norm bvo	703	1206	1709	2212
	Kosten per vierkante meter			
Bouwbesluit + BENG	€ 3.002	€ 2.857	€ 2.579	€ 2.539
Marsh eisen	€ 31	€ 31	€ 31	€ 31
Aanvullende kosten ENG	€ 128	€ 127	€ 106	€ 104
Herindeelbaar gebouw	€ 128	€ 128	€ 128	€ 128
Werkplekken in verkeersruimten	€ 44	€ 42	€ 42	€ 41
Esthetische kwaliteit midden	€ 135	€ 126	€ 132	€ 127
Frisse Scholen kwaliteitsadvies HEVO	€ 265	€ 252	€ 234	€ 229
Exploitatiegericht bouwen	€ 98	€ 93	€ 98	€ 95
Duurzaam bouwen (groen beton)	€ 40	€ 36	€ 25	€ 24
Vergroten zichtlijnen	€ 27	€ 27	€ 27	€ 27
Verplaatsbare panelenwand	€ 115	€ 67	€ 47	€ 37
Totale kosten	**€ 4.013**	**€ 3.786**	**€ 3.449**	**€ 3.382**

CONCEPT

Kostenconfigurator HEVO (V)SO 1-1-2023, Stichtingskosten incl. btw/m2 bvo

Onderdeel	**(Voortgezet) Speciaal Onderwijs**			
Categorie	**SO - A**	**SO - B**	**VSO - A**	**VSO - B**
Aantal leerlingen	**100**	**100**	**200**	**200**
Uitganspunt bouwlagen	1	1	2	2
Norm bvo	1250	1750	2810	3470
	Kosten per vierkante meter			
Bouwbesluit + BENG	€ 2.858	€ 2.812	€ 2.536	€ 2.500
Marsh eisen	€ 31	€ 31	€ 31	€ 31
Aanvullende kosten ENG	€ 126	€ 126	€ 109	€ 107
Herindeelbaar gebouw	€ 128	€ 128	€ 128	€ 128
Werkplekken in verkeersruimten	€ 43	€ 42	€ 42	€ 42
Esthetische kwaliteit midden	€ 137	€ 133	€ 135	€ 133
Frisse Scholen kwaliteitsadvies HEVO	€ 268	€ 252	€ 226	€ 226
Exploitatiegericht bouwen	€ 97	€ 95	€ 99	€ 98
Duurzaam bouwen (groen beton)	€ 35	€ 34	€ 23	€ 23
Vergroten zichtlijnen	€ 27	€ 27	€ 27	€ 27
Verplaatsbare panelenwand	€ 65	€ 46	€ 29	€ 23
Molestbestendig gebouw	€ 149	€ 147	€ 149	€ 147
Toegankelijkheid & bruikbaarheid minder/slecht validen	€ 31	€ 31	€ 68	€ 61
Praktijkgerichte schooltuinen / ervaartuinen e.d.	€ 32	€ 23	€ 28	€ 23
Extra parkeerplaatsen en Kiss&Ride zone	€ 32	€ 23	€ 28	€ 23
Totale kosten	**€ 4.059**	**€ 3.950**	**€ 3.658**	**€ 3.592**

- Met behulp van de kostenconfiguratoren van HEVO (door PO-raad en VO-raad erkende instrumenten ter bepaling van de investeringskosten, zie bijlage I) zijn de geldende investeringsniveaus per vierkante meter bepaald. Er is sprake van schaalvoordeel bij het bouwen van scholen met een grotere omvang. Dit is ook terug te zien in de verschillen tussen het PO en het VO.
- De kostenconfigurator van 1-1-2023 is incl. btw. Periodieke indexatie op basis van de BDB-index is voor de financiële vertaling noodzakelijk. Risico's ten aanzien van de bouwkosten zijn ook te vinden in de algemene prijsontwikkeling van bouwprojecten in Nederland en de regio Gorinchem. De kostenconfigurator gaat uit van normale marktomstandigheden voor wat betreft beschikbaarheid van materialen en inschrijvingen van aannemers bij projecten.
- In de investeringskosten zijn ook bijkomende kosten opgenomen. Daarbij is rekening gehouden met de volgende kosten: honoraria, aansluitkosten, heffingen, verzekeringen, risicoverrekening en onvoorzien.
- Aanvullende kosten die locatie gebonden zijn, of anderszins niet vallen onder de bouwkosten en bijkomende kosten voor de realisatie van een schoolgebouw, zijn niet opgenomen in de financiële vertaling.

CONCEPT

Bijlage 7: Advies standaard kwaliteitsniveau Frisse Scholen bij nieuwbouw

Frisse Scholen - versie mei 2021	*Advies*	*verklaring keuze*
Energie		
Energieprestatie	Klasse B met ENG	vanuit klimaatdoelstelling / CO_2
Lucht		
Luchtverversing	Klasse B	
Spuiventilatie	Klasse C	
Ruimtevolume	Klasse B	
Kwaliteit van de toevoerlucht	Klasse B	
Fijnstof	Klasse B	let op bij locatiekeuze nieuwbouw
Emissies van materialen	Klasse B=A	
Emissies van apparatuur	Klasse A	indien er sprake is van schadelijke uitstoot van de apparatuur
Schoonmaakbaarheid	Klasse C=B=A	zie ook rapport 'Naar een schone school' van VSR&OSB
Tabaksrook	Klasse C=B=A	
Toiletten	Klasse C	bij PO kan aandacht voor jongste kinderen wenselijk zijn
Legionella	Klasse C=B=A	
Temperatuur		
Operatieve temperatuur winter	Klasse B	
Operatieve temperatuur zomer	Klasse B	
Individuele beïnvloeding	Klasse C=B	
Ventilatieve koeling	Bouwbesluit	
Tocht	Klasse C	
Lokaal thermisch discomfort	Klasse C	
Licht		
Kunstlicht	Klasse B + 400 lux	schakeling obv aanwezigheid & daglichtregeling
Daglicht	Klasse C	
Helderheidswering	Klasse B	
Individuele beïnvloeding	Klasse C	
Geluid		
Geluidswering van de gevel	Klasse C=B	bij grenzend aan spoor of hoofdontsluitingsweg, Klasse A
Installatiegeluid	Klasse C	
Ruimteakoestiek	Klasse C met 0,8s	0,8s voor een niet ingericht lokaal
Luchtgeluidisolatie	Klasse C=B	bij lokalen onderling geldt eis Klasse A
Contactgeluidisolatie	Klasse C=B	
Kwaliteitsborging		
Energie	Klasse C	
Lucht	Klasse C=B	
Temperatuur	Klasse C=B	
Licht	Klasse C=B=A	
Geluid	Klasse C=B=A	

HEVO (2022)

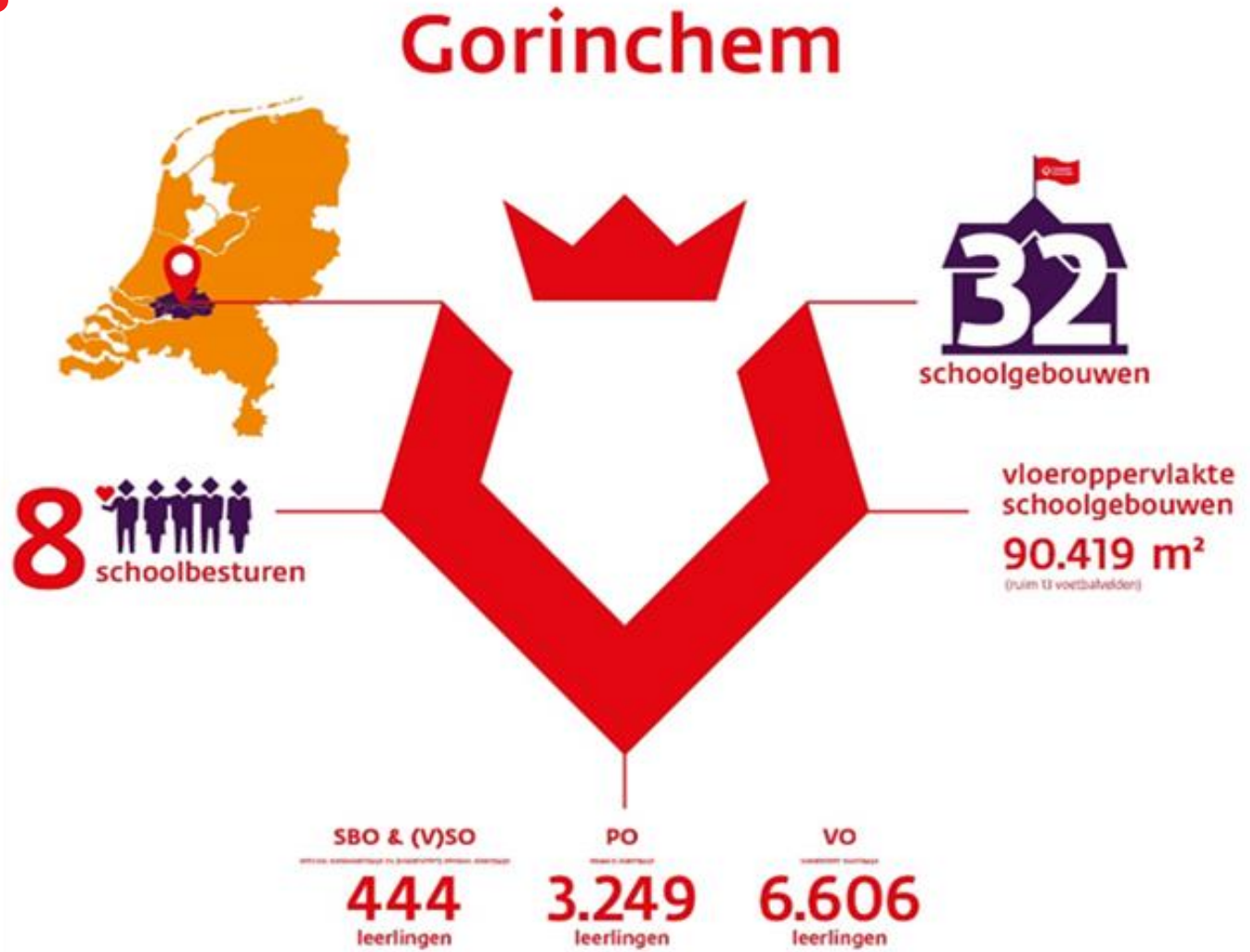
Raadssessie I&O Integraal huisvestingsplan onderwijs

09-02-2023

Gemeente Gorinchem

Facts & figures

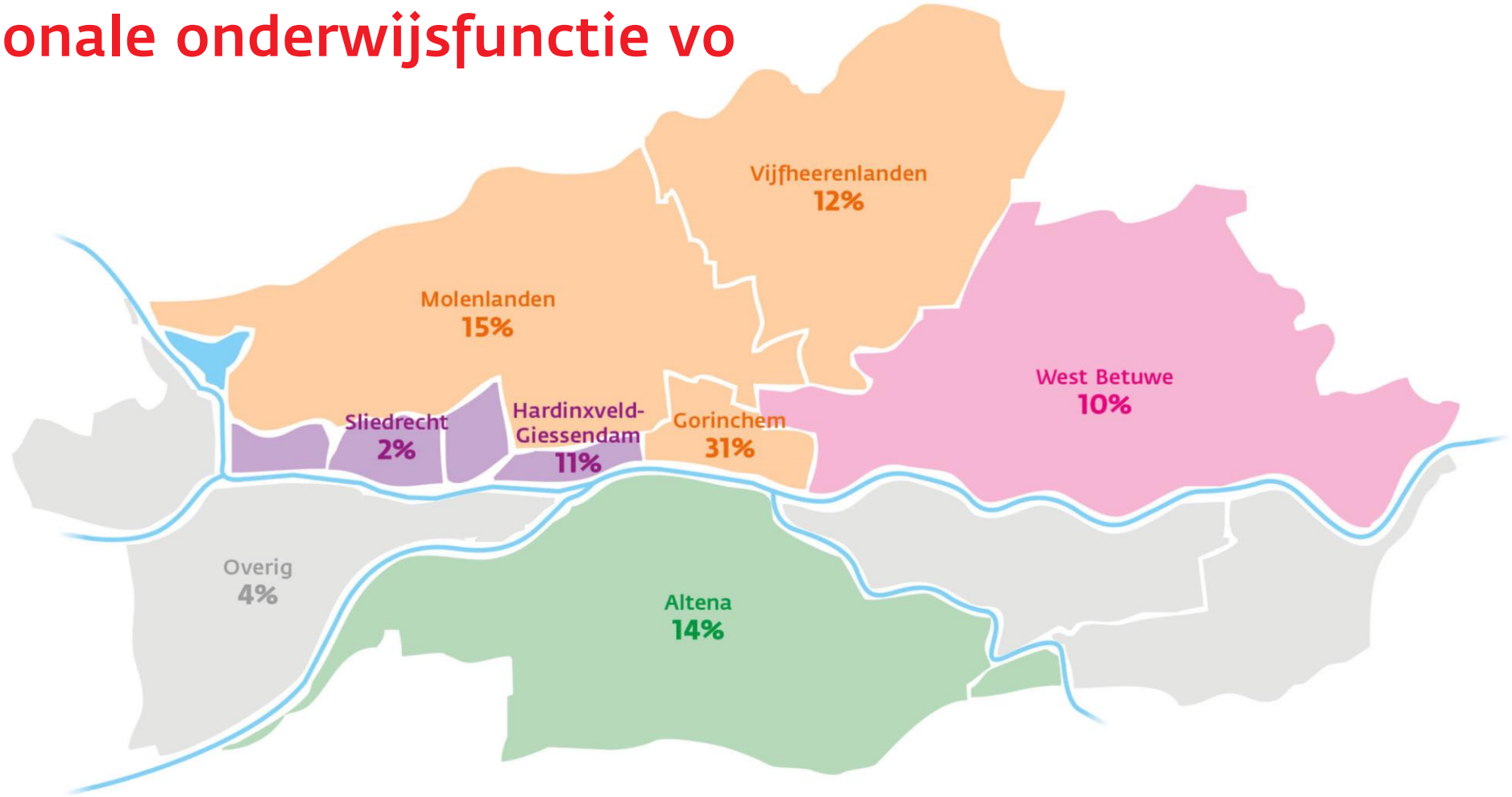

Gemeente Gorinchem

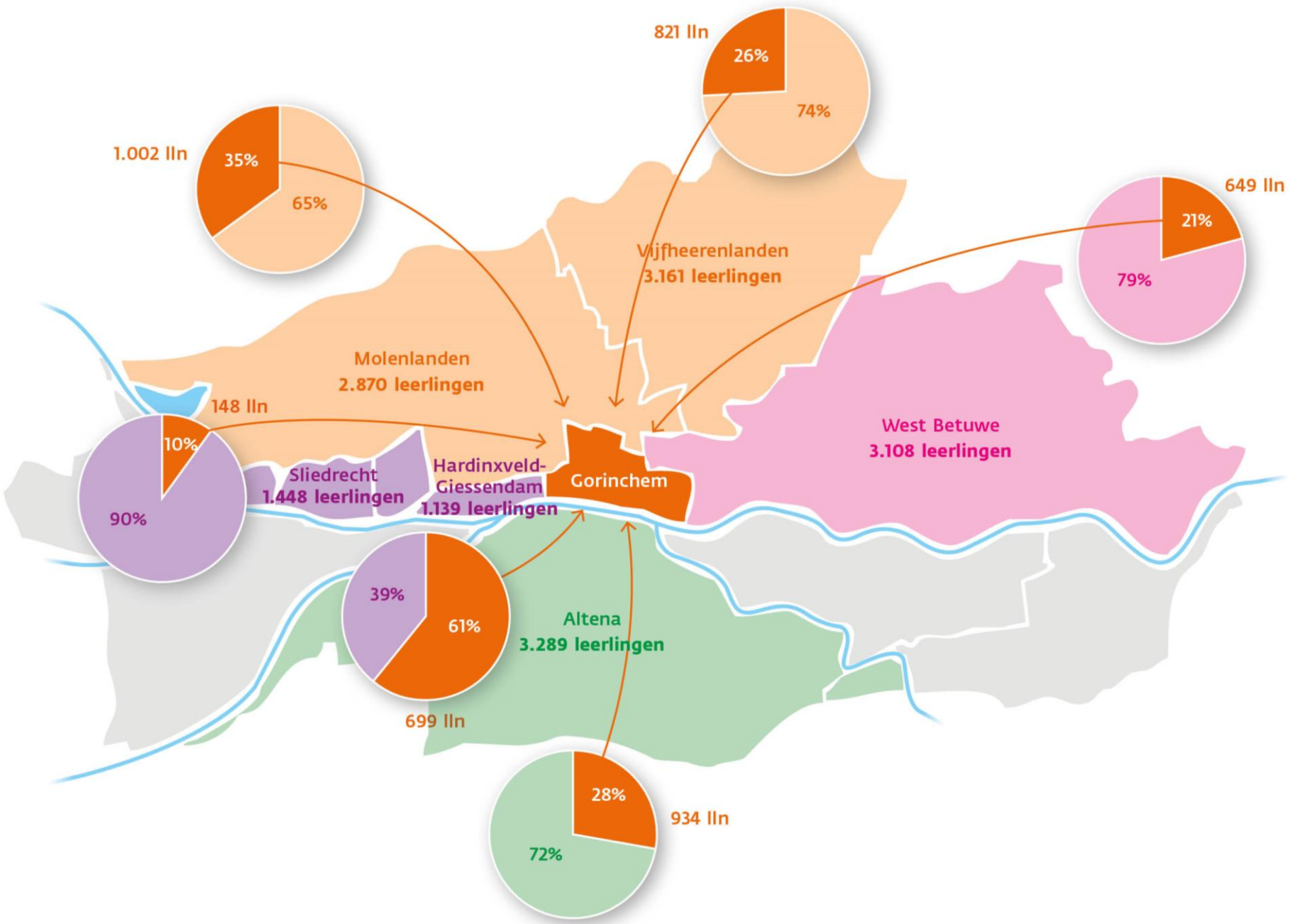
Onderwijsbesturen in Gorinchem

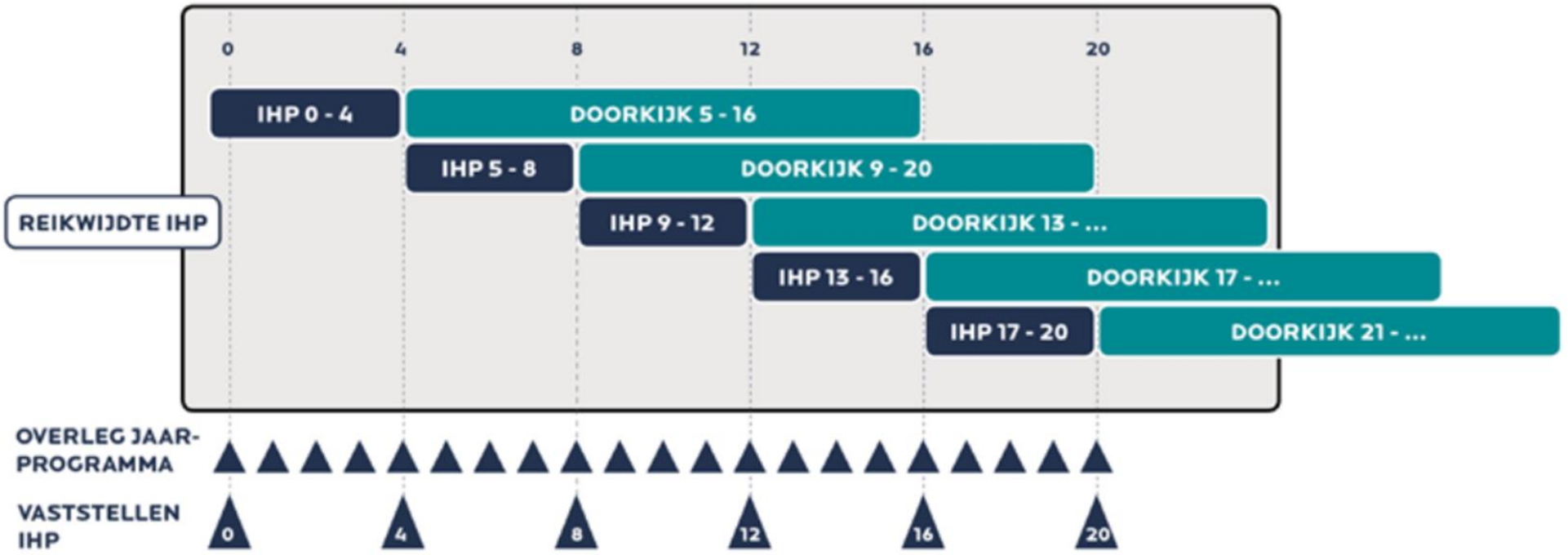
Regionale onderwijsfunctie vo

Gemeente
Gorinchem

821 lln
26%
74%
1.002 lln
35%
65%
649 lln
21%
79%
Vijfheerenlanden
3.161 leerlingen
Molenlanden
2.870 leerlingen
148 lln
10%
90%
West Betuwe
3.108 leerlingen
Sliedrecht
1.448 leerlingen
Hardinxveld-
Giessendam
1.139 leerlingen
Gorinchem
39%
61%
Altena
3.289 leerlingen
699 lln
28%
72%
934 lln

IHP Gorinchem 2023 – 2038 (stappenplan)

IHP 0 - 4

Inzicht

Opgave

Ambitie

Planvorming IHP

Gemeente Gorinchem

Actuele projecten uit lopende IHP's

- **IHP Gorinchem Oost** (raadsbesluit mei 2017)
- **1e Fase Regionale Beroepen- en innovatiecampus** (raadsbesluit juni 2020/oktober 2020)
- **Versneld uitvoeringsprogramma** (juni 2021)

Gemeente Gorinchem

Uitvoeringsprogramma's lopende IHP's

Uitgangspunten Onderwijshuisvesting (raadsbesluit 10 juni 2021)

- Meer inclusief onderwijs
- Binnenklimaat (Frisse scholen klasse B)
- Verduurzaming (ENG)

Gemeente Gorinchem

Onderwijsvisie

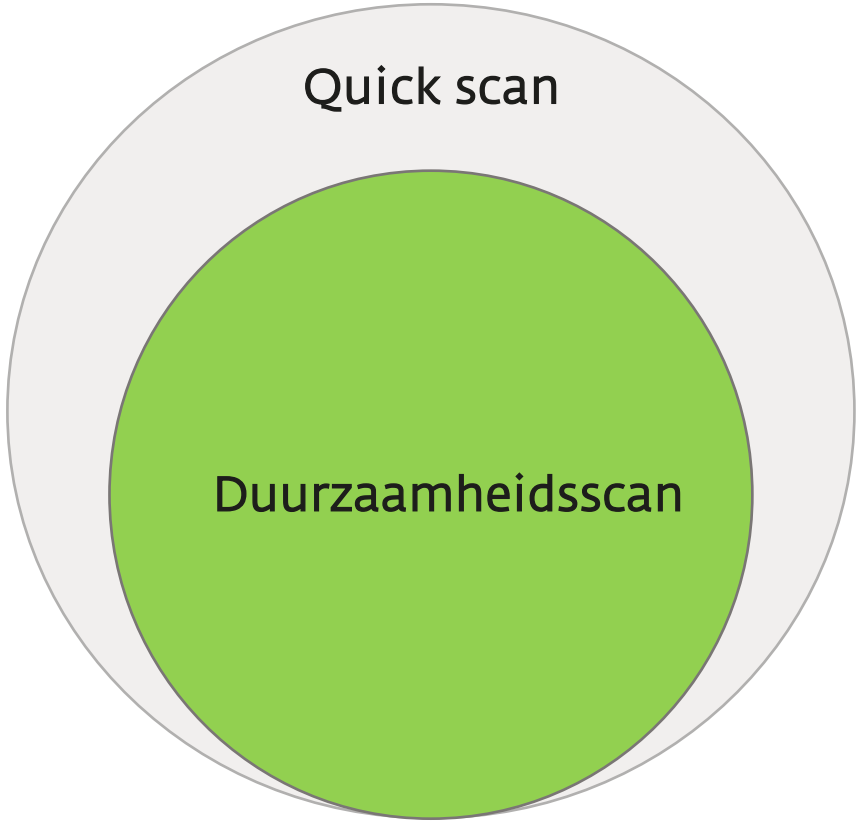
'De gemeente wil een maximaal innovatief, duurzaam en kansrijk onderwijsklimaat in Gorinchem faciliteren dat bijdraagt aan een meer inclusieve samenleving en het verhogen van de brede welvaart van de stad en de regio.'

Beleidsdoelstellingen onderwijshuisvesting

- Een schoolgebouw is een veilige, gezonde plek voor leerlingen en (onderwijs)personeel.
- Een schoolgebouw moet inclusief onderwijs mogelijk maken.
- Een schoolgebouw moet duurzaam zijn.
- Een schoolgebouw speelt waar mogelijk een bredere rol in de buurt of wijk.

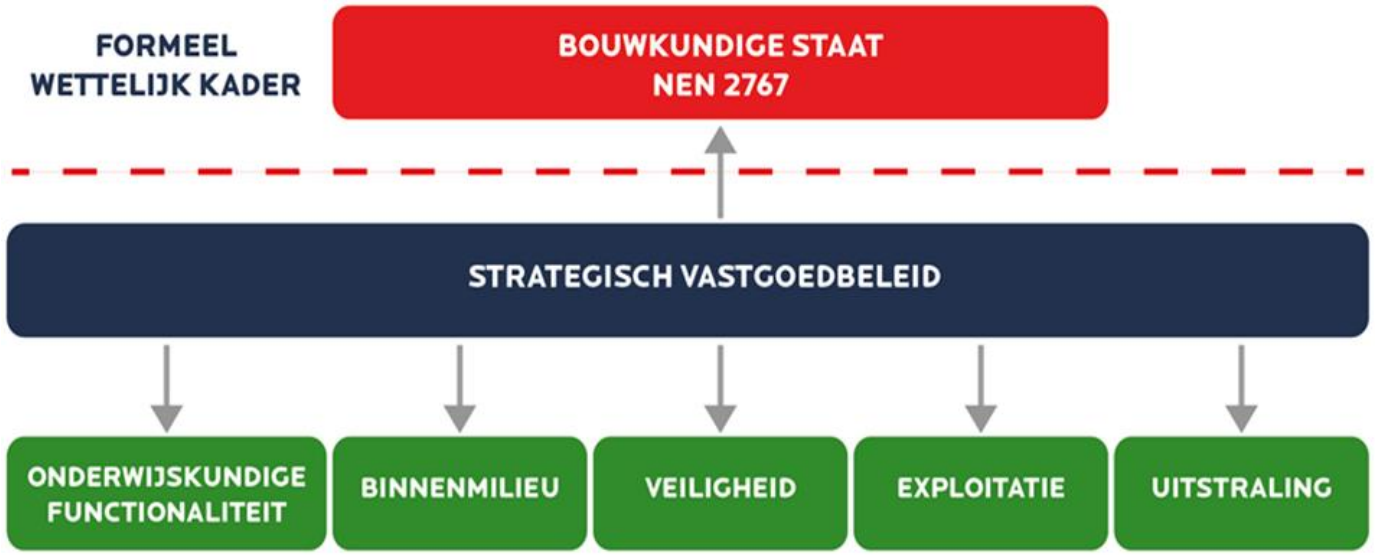
Gemeente Gorinchem

Stappenplan

Gemeente Gorinchem

Quickscan

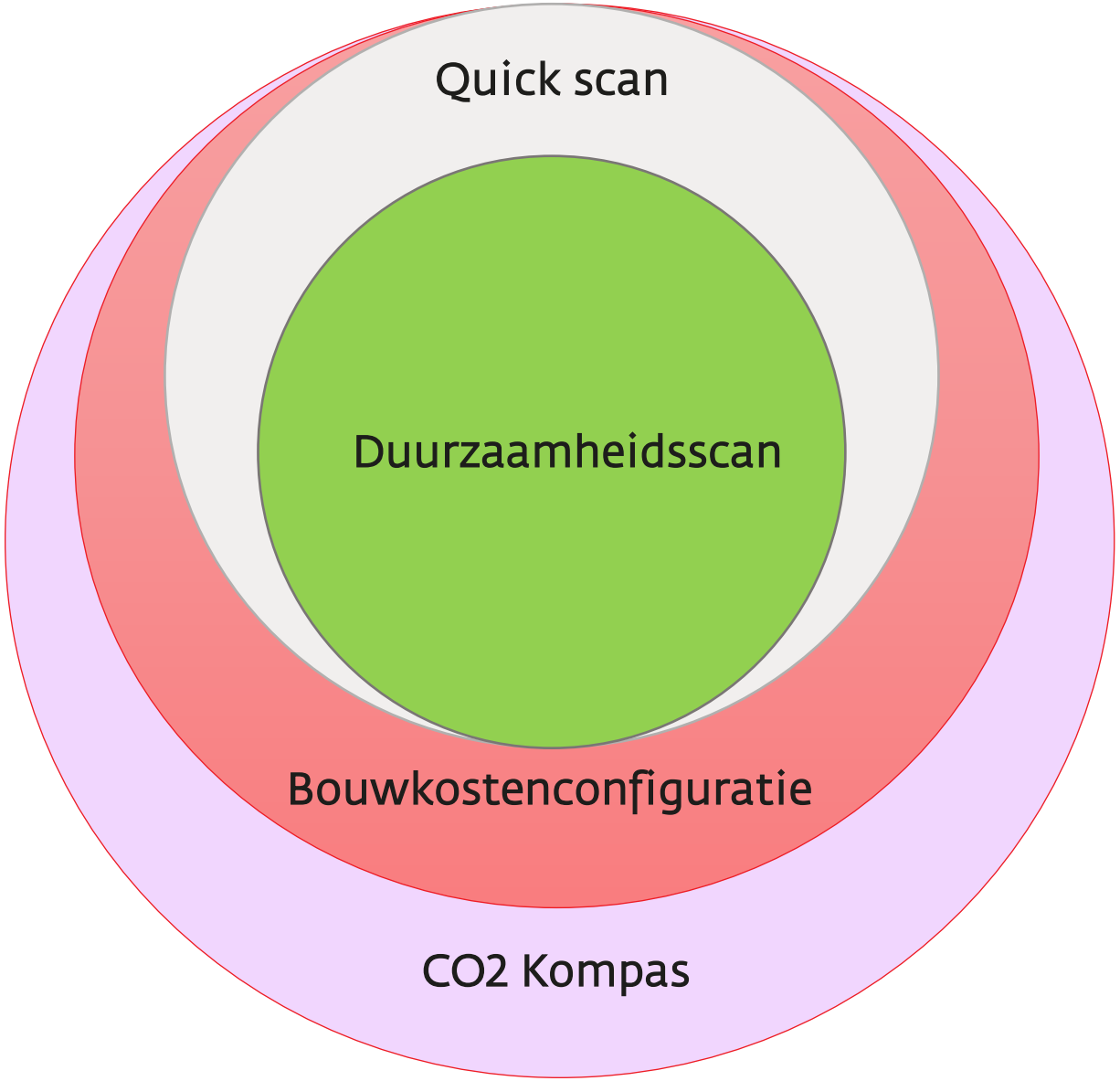

Gemeente
Gorinchem

Portefeuille onderwijsgebouwen

Stappenplan

Gemeente Gorinchem

Investeringsplanning IHP 20 jaar (BVO)

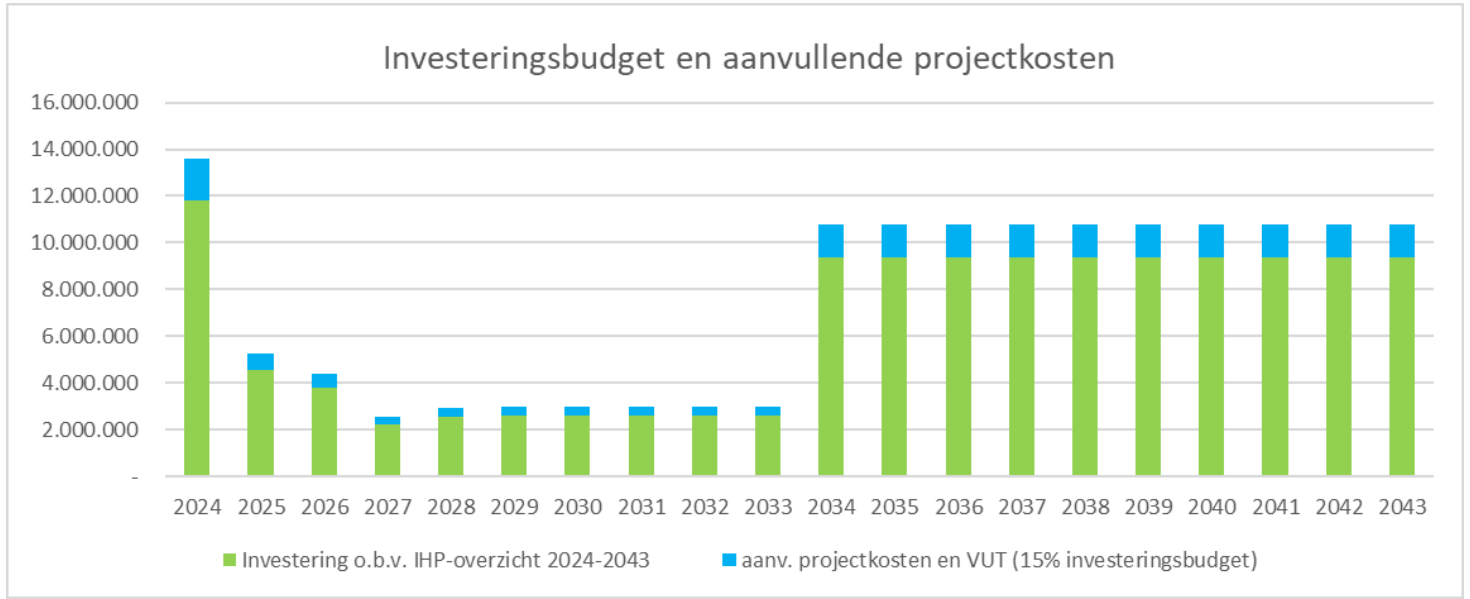
Nieuwbouwkosten		CO2reductie t.o.v. 2020
0 - 5 jaar	25 miljoen	27% (incl. lopende projecten)
5 – 10 jaar	13 miljoen	37%
10 – 20 jaar	94 miljoen	
	132 miljoen	

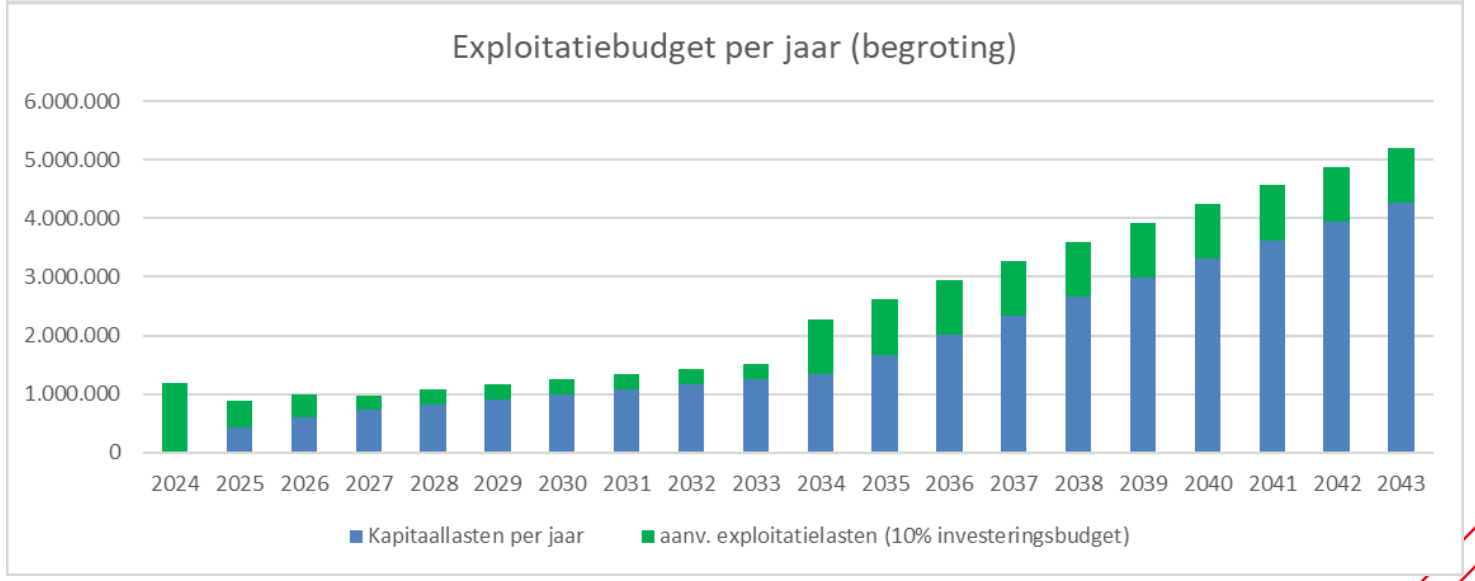
incl. bijkomende kosten zijn opgenomen. (honoraria, aansluitkosten, heffingen, verzekeringen, risicoverrekening en onvoorzien)

excl. locatiekosten (20-25%) (tijdelijke huisvesting, grondkosten, locatie gebonden kosten, sloopkosten en asbestsanering, interne kosten voor gemeente/ schoolbestuur, kosten voor organisatorische ondersteuning, inrichtingskosten en verhuiskosten).

Gemeente Gorinchem

Kostenverdeling (indicatief)

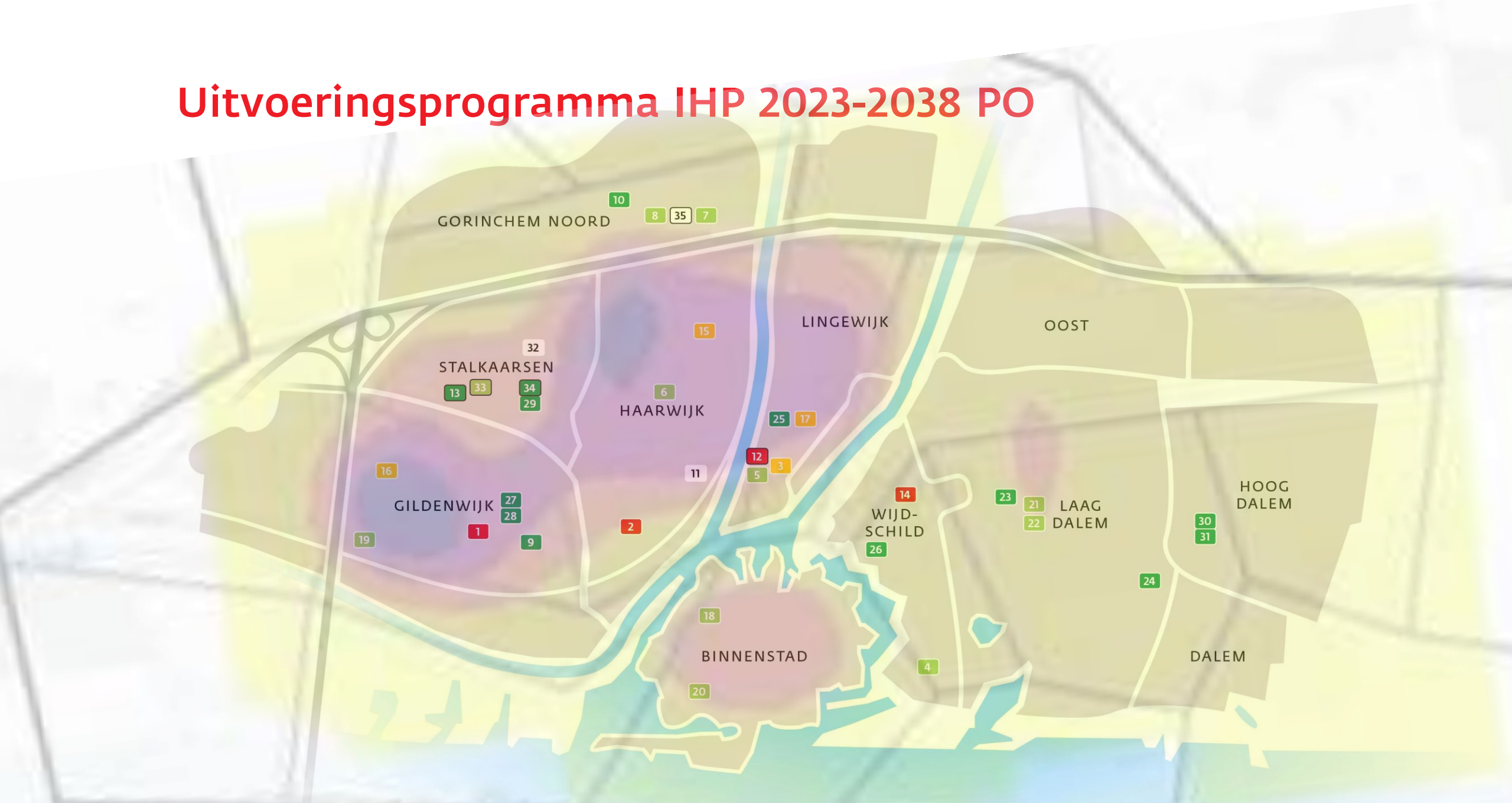
Gemeente Gorinchem

Verduurzaming onderwijsportefeuille 10-20 jaar

Scenario 1	10 – 20 jaar	3 miljoen
Scenario 1 (BENG)	> 20 jaar	20 miljoen
Scenario 2 (ENG)	> 20 jaar	27 miljoen

Gemeente Gorinchem

Uitvoeringsprogramma IHP 2023-2038 PO

Uitvoeringsprogramma IHP 2023-2038 PO

Uitvoeringsprogramma IHP 2023-2038 VO

GORINCHEM NOORD

STALKAARSEN

HAARWIJK

OOST

GILDENWIJK

WIJD-
SCHILD

LAAG
DALEM

HOOG
DALEM

BINNENSTAD

10 8 35 7 15 32 13 33 34 29 6 25 17 12 3 5 16 11 14 23 21 22 30 31 27 28 1 9 19 2 26 24 18 4 20

uitvoering van het IHP

- **Procesafspraken programmaniveau:** *Het inrichten van een organisatie voor de realisatie van het uitvoeringsprogramma, eisen aan de gebiedsgerichte businesscases, monitoring/evaluatie van projecten en borging van kwaliteit.*
- **Procesafspraken Projectniveau:** *Het ontwikkelen van een uniforme wijze waarop gemeente en schoolbesturen (en mogelijke andere partners) samenwerken bij de realisatie van de projecten.*
- **Gebiedsontwikkeling beroepencampus en andere onderwijsgebieden vo**
- **Monitoring klimaatdoelstellingen** *(Het CO2kompas)*

Gemeente Gorinchem

Dank voor jullie aandacht!

Erik Hoogmoed

Arno van Houwelingen

Gemeente Gorinchem